

บทที่ 2

หลักกรรมและกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนา

กรรมและการให้ผลของกรรม เป็นหลักคำสอนที่สำคัญในพระพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งชาวพุทธทุกคนควรศึกษา เพื่อป้องกันความเข้าใจผิดและนำไปสู่ความเข้าใจที่ถูกต้อง ทั้งนี้ ก็เนื่องมาจากเราได้มีชาวพุทธไทยจำนวนมากทั้งในอดีตและปัจจุบัน เข้าใจความหมายของกรรมและผลกรรมคลาดเคลื่อนผิดไปจากความหมายที่ถูกต้อง เช่น ประการแรก คนโดยมากมองกรรมไปในแง่ตัวผล คือเป็นผลของการกระทำ เพราะฉะนั้น จึงพูดว่ากัมหนำรับกรรม คำว่ากรรมในที่นี้เป็นผล ประการต่อไป มักพูดถึงกรรมโดยมุ่งเอาแง่ชั่วแ่งไม่ดี เรื่องร้าย ๆ อย่างที่ว่ากัมหนำรับกรรม หรือว่ากรรมของสัตว์ ก็หมายถึงแง่ไม่ดีทั้งนั้น คือเป็นเรื่องร้าย ๆ เป็นเรื่องทุกข์ เรื่องโศก เรื่องภัยอันตราย ความวิบัติ เหตุร้ายนานา (พระธรรมปิฎก, ม.ป.ป. : 3-4) นอกจากนี้ ยังเข้าใจว่ากรรมคือผลของความชั่วร้ายที่เราได้กระทำไว้แต่ชาติปางก่อน เชื่อว่ากรรมเป็นกฎสำเร็จรูป ตายตัว ที่เราไม่มีโอกาสแก้ไข หรือทำอะไรไม่ได้ และเชื่อว่าทำอย่างใดต้องได้รับอย่างนั้น ไม่มีเปลี่ยนแปลง (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2544 : 2) อีกทั้ง กำลังสับสนและไม่ค่อยมั่นใจการให้ผลของกรรม เพราะเห็นบุคคลบางคนทำชั่วมาโดยตลอด กลับได้ผลดีมากมาย เต็มไปด้วยลาภ ยศ สุข สรรเสริญ แต่ในทางตรงกันข้าม บุคคลบางคนทำความดีมาโดยตลอด กลับได้รับแต่ผลร้ายเต็มไปด้วยความทุกข์ทรมานต่าง ๆ เช่น เสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทา ถูกใส่ความให้ร้าย และเจ็บป่วยอยู่เสมอ ๆ (วสิน อินทสระ, 2540 : 4)

ดังนั้น เพื่อป้องกันความเข้าใจผิดและเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องชัดเจน ตลอดจนเพื่อเพิ่มความเชื่อมั่นในเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม ที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท จึงควรกล่าวถึงความหมายและประเภทของกรรมตามคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท

1. ความหมายของกรรม

กรรม หมายถึง การกระทำประกอบไปด้วยเจตนา คือทำด้วยความตั้งใจ หรือตั้งใจทำมีความหมายเป็นกลาง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการทำความดีหรือทำชั่วก็ตาม จัดเป็นกรรมทั้งสิ้น หากเป็นกรรมดีเรียก กุศลกรรม หากเป็นกรรมชั่ว เรียก อกุศลกรรม

กรรม จะมีผลมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับ “เจตนา” คือความตั้งใจ ตั้งใจ ที่กระทำลงไปในขณะที่นั้น ๆ ถ้ามีเจตนาในการกระทำแรง กรรมก็หนัก ถ้ามีเจตนาในการกระทำอ่อน กรรมก็เบา

กรรม โดยทั่วไปคนมักเข้าใจผิดว่าเป็นสิ่งไม่ดี เช่น เมื่อเห็นใครมีความทุกข์ ความลำบากเดือดร้อน ได้รับเคราะห์ ก็มักพูดว่า “เป็นกรรมของเขา” แต่เมื่อเห็นคนได้ดีมีสุข หรือมีโชคมีลาภ ก็มักพูดว่า “เป็นโชคของเขา”

ทั้งๆ ที่ความจริงแล้ว ทั้ง 2 กรณีนั้น เป็นเรื่องของกรรมทั้งสิ้น กรรม ที่บุคคลทำไว้ จะเป็นเสมือนเงาตามตัวบุคคลคนนั้น และติดตามไปทุกภพทุกชาติ ถึงแม้จะไม่มีใครรู้เห็น แต่ตัวของตนเองนั้นเองย่อมรู้อยู่ตลอดเวลา

กรรมและการให้ผลของกรรม เป็นสิ่งที่ลึกลับซับซ้อนสำหรับปุถุชน เพราะกรรมบางอย่างอาจข้ามภพข้ามชาติ

1.1 กรรมตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนาเถรวาท มีความหมายดังนี้

1) การกระทำของบุคคลที่ประกอบด้วยเจตนา ดังจะเห็นได้จากพระพุทธพจน์ที่ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำความด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ” (พระไตรปิฎก เล่มที่ 22, 2539 : 474)

2) การกระทำของบุคคลที่ยังมีกิเลส โดยศึกษาจากหลักของวัฏฏะ 3 ซึ่งหมุนเวียนสืบทอดต่อ ๆ กันไป ทำให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิด หรือเป็นวงจรแห่งความทุกข์ ได้แก่ กิเลส กรรม วิบาก ซึ่งอธิบายได้ว่า “กิเลส เป็นเหตุให้เกิดกรรม เมื่อทำกรรมได้รับวิบากคือผลของกรรมนั้น อันเป็นปัจจัยให้เกิดกิเลส แล้วทำกรรมหมุนเวียนต่อไปอีก” (พระเทพเวที , 2531 : 87)

3) การกระทำที่ยังมีการให้ผล หมายความว่า เมื่อทำกรรมแล้ว ย่อมบังเกิดผลแน่นอน ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ 3 อย่างนี้ เป็นเหตุให้เกิดกรรม 3 อย่าง เป็นไฉน คือ โลภะ 1 โทสะ 1 โมหะ 1 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความโลภ เกิดแต่ความโลภ มีความโลภเป็นเหตุ มีความโลภเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นอกุศล กรรมนั้นมีโทษ กรรมนั้นมีทุกข์เป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อกรรมต่อไป กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อความดับกรรม

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความโกรธ เกิดแต่ความโกรธ มีความโกรธเป็นเหตุ มีความโกรธเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นอกุศล กรรมนั้นมีโทษ กรรมนั้นมีทุกข์เป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อความดับกรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความหลง เกิดแต่ความหลง มีความหลงเป็นเหตุ มีความหลงเป็นแดนเกิด

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ 3 อย่างนี้ เป็นเหตุให้เกิดกรรม 3 อย่าง เป็นไฉน คือ อโลภะ 1 อโทสะ 1 อโมหะ 1 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วย ความไม่โลภ เกิดแต่ความไม่โลภ มีความไม่โลภเป็นเหตุ มีความไม่โลภเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นกุศล กรรมนั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีสุขเป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อความดับกรรม กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความไม่โกรธ เกิดแต่ความไม่โกรธ มีความไม่โกรธเป็นเหตุ มีความไม่โกรธเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นกุศล กรรมนั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีสุขเป็นผล กรรมนั้นเป็นไปเพื่อความดับกรรม กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมใดที่บุคคลทำด้วยความไม่หลง เกิดแต่ความไม่หลง มีความไม่หลงเป็นเหตุ มีความไม่หลงเป็นแดนเกิด กรรมนั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีสุขเป็นผล กรรมนั้นเป็นไปด้วยความดับกรรม กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อกรรมต่อไป ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ 3 อย่างนี้แล เป็นเหตุให้เกิดกรรม” (พระไตรปิฎก เล่มที่ 20, 2539 : 353-354)

ตามหลักพุทธพจน์นี้หมายความว่า กรรมที่ทำได้ด้วยอำนาจของกิเลสอันใด ถ้ากิเลสอันนั้นยังไม่หมดจากสันดาน กรรมนั้นย่อมจะต้องให้ผลเสมอ ไม่วันใดก็วันหนึ่ง ไม่นานนี้ก็ชาติต่อไป แต่โดยธรรมดาทุกอย่างจะให้ผลก็ต่อเมื่อกรรมนั้นมีโอกาส ถ้าได้โอกาสที่จะให้ผลในชาตินี้ ก็ให้ผลในชาตินี้ ถ้าในชาตินี้ไม่ได้โอกาส ก็อาจจะให้ผลในชาติต่อจากชาตินี้ หรือถ้าในชาติต่อจากชาตินี้ยังไม่ได้โอกาส ก็อาจจะให้ผลในชาติใดชาติหนึ่งต่อไปอีก

1.2 กรรมแบ่งตามทวาร

ทวาร คือ ทางสำหรับทำกรรม มี 3 ทาง คือ กายทวาร วจิตทวาร และมโนทวาร

- 1) กรรมใดทำทางกายทวาร คือ ทำสำเร็จโดยใช้กำลังกายทำ กรรมนั้นเป็นกายกรรม
- 2) กรรมใดทำทางวจิตทวาร คือ สำเร็จลงได้โดยผู้ทำใช้วาจา เป็นเครื่องมือในการทำ กรรมนั้นเป็นวจิตกรรม
- 3) กรรมใด ทำทางมโนทวาร คือ สำเร็จลงได้โดยการคิดนึก ด้วยจิตใจ กรรมนั้นเป็นมโนกรรม

ส่วนการกระทำบางอย่าง ผู้ทำต้องคิดด้วย พุคด้วย แล้วใช้กำลังกายด้วย จึง

ต้องพิจารณาว่า กรรมนั้นจะสำเร็จลงบริบูรณ์ด้วยอะไร ด้วยกาย หรือด้วยวาจา หรือด้วยใจ ถ้าสำเร็จลงด้วยทวารใด จึงถือว่าเป็นกรรมในทวารนั้น คือ จุดสมบูรณ์จริง ๆ อยู่ที่ทำให้คนนั้นล้มตายลงด้วยอะไร การทำให้คนถึงแก่ความตายนั้น ทำได้ทางเดียว เช่น ใช้ร่างกาย ต้องเจือมือ หรือทำอย่างไรก็แล้วแต่ แต่ว่าต้องทำด้วยกายจึงจะสำเร็จ ถ้าพูดให้ตาย เขาก็ไม่ตาย ถ้าคิดให้ตายเขาก็ไม่ตาย ฉะนั้นการฆ่าจึงเป็นกายกรรม “แม้ว่าในการฆ่าคน ๆ หนึ่งนั้น ผู้ฆ่าจะต้องใช้ความคิดด้วย ใช้คำพูดด้วย แต่การฆ่าก็จัดเข้าในกายกรรมอยู่นั่นเอง เพราะถึงจุดสมบูรณ์แห่งกรรมนั้นเป็นเกณฑ์ กรรมอื่นก็พึงตัดสินด้วยเหตุผลอย่างนี้” (ปิ่น มุกกันต์, 2525 : 446-447)

1.3 กรรมในฐานะเป็นกฎธรรมชาติ

กฎธรรมชาติหรือที่ภาษาอังกฤษ(The Law of Nature) นั้น หมายถึง กฎที่เป็นไปอย่างสมเหตุสมผลของสิ่งต่าง ๆ ไม่มีใครสร้างหรือปรุงแต่ง และมีความแน่นอน เช่น น้ำเมื่อถูกแดดเผา ก็ระเหยไปเป็นไอน้ำ ไอน้ำก็จะรวมตัวเป็นก้อนเมฆ แล้วก้อนเมฆก็จะกลั่นตัวตกลงมาเป็นน้ำฝน

กรรมในฐานะเป็นกฎธรรมชาติก็เป็นเช่นเดียวกัน คือ มีความแน่นอนในการให้ผล นั่นคือ กรรมดีย่อมให้ผลดี กรรมชั่วย่อมให้ผลชั่ว ซึ่งมีความแน่นอนอันนี้ ท่านเรียกว่า “กรรมนิยาม” แปลว่า “ความแน่นอนแห่งกรรม” นอกจากกรรมนิยามแล้ว ยังมีนิยามอีก 4 ประการ คือ

- 1) อุตุนิยาม ความแน่นอนเกี่ยวกับฤดูหรืออุณหภูมิ
- 2) พืชนิยาม ความแน่นอนเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ที่ว่า หวาน
พืชเช่นใดก็ให้ผล เช่นนั้น ปลูग्มะม่วงก็ได้ผลมะม่วง เป็นต้น
- 3) จิตนิยาม ความแน่นอนเกี่ยวกับการทำงานของจิตต่อสิ่งเร้าต่างๆ
ที่กระทบ ซึ่งจะมีการรับรู้เกิดขึ้น
- 4) ธรรมนิยาม ความแน่นอนเกี่ยวกับความเป็นเหตุเป็นผลแก่
กันของสิ่งทั้งหลาย เช่น สิ่งทั้งหลายมีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเป็นธรรมดา
- 5) กรรมนิยาม ความแน่นอนแห่งกรรม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับ
พฤติกรรมของมนุษย์ หรือเป็นกระบวนการแห่งเจตน์จำนงหรือความคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ต่าง ๆ
พร้อมทั้งผลที่สืบเนื่องออกไปอันสอดคล้องสมกัน

ในพระไตรปิฎก มีกล่าวถึงความแน่นอนแห่งกรรมไว้ดังนี้

“บุคคลทำกรรมเหล่าใดไว้ เขาย่อมเห็นกรรมนั้นในตน ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น”
(พระไตรปิฎก เล่มที่ 27, 2539 : 106)

“โลกย่อมเป็นไปเพราะกรรม หมู่สัตว์ย่อมเป็นไปเพราะกรรม สัตว์ทั้งหลายถูกผูกไว้ในกรรมเหมือนลิ่มสลักของรถที่กำลังแล่นไปฉะนั้น” (พระไตรปิฎก เล่มที่ 13, 2539 : 562)

“หญิง ชาย กฤหัสถ์หรือบรรพชิต ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม (เป็นทายาทแห่งกรรม) มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมอันใดไว้ ดีก็ตามชั่วก็ตาม เราจะได้รับผลของกรรมนั้น” (พระไตรปิฎกเล่มที่ 14 , 2539 : 579)

พุทธพจน์ที่ยกมาข้างต้น อธิบายความเชื่อเรื่องกรรมของคนไทยได้ดังนี้

1. เรามีกรรมเป็นของตน หมายความว่า การกระทำต่าง ๆ ที่จะเกิดผลดีหรือชั่วแก่ตัวเรา เป็นการกระทำที่เกิดจากเจตนาของเราทั้งสิ้น ไม่มีผู้ใดมาทำแทนได้
2. เราเป็นผู้รับผลของกรรมหรือเป็นทายาทของกรรม หมายความว่า เราเป็นผู้รับผลของกรรมด้วยตนเอง ไม่มีผู้อื่นมารับแทนได้ ไม่ว่ากรรมนั้นเราจะทำไว้ตั้งแต่เมื่อใด จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว เราก็ต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น
3. เรามีกรรมเป็นกำเนิด หมายความว่า กรรมเป็นสิ่งที่ทำให้เราเกิดมา กรรมจะส่งผลให้เราเกิดอย่างไรก็ได้ การเกิดในตระกูลสูงหรือเกิดในตระกูลต่ำ หรือเกิดในฐานะอย่างไรเป็นเรื่องของชนกรรม ซึ่งจะทำหน้าที่นำเราไปเกิดตามกรรมที่เราได้ทำเอาไว้
4. เรามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ หมายความว่า บุคคลที่ทำกรรมอันใดไว้จะต้องสืบเนื่องในกรรมนั้นต่อไป เปรียบเหมือนเผ่าพันธุ์มนุษย์หรือสัตว์ต่าง ๆ
5. เรามีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย หมายความว่า ผู้ที่ทำกรรมดีก็อาศัยกรรมดีนั้นเองเพื่อดำรงความดีต่อไป ดังพุทธภาษิตว่า “ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม”
6. เราทำกรรมใดไว้ ดีหรือชั่วก็ตาม เราจะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ข้อนี้ชี้ให้เห็นว่าเราไม่สามารถหลีกเลี่ยงหนีกรรมของเราพ้น ทำกรรมอย่างใดก็ต้องได้รับผลอย่างนั้นเสมอ ดังนั้นจึงสรุปเรื่องกรรมโดยอ้างพุทธภาษิตได้ว่า “กมฺมฺนา วตฺตติ โลโก สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม” (พระไตรปิฎก เล่มที่ 25, 2539 : 342)

อาจกล่าวได้ว่า กรรมหรือกฎแห่งกรรมนั้นมีความแน่นอนตายตัว การที่กรรมเป็นกฎธรรมชาตินั้น เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับพืชพันธุ์ ก็เห็นว่า เมื่อเราปลูกพืชพันธุ์ใดลงไปในดินแล้ว พืชพันธุ์นั้นก็จะผลิดอกออกผล ออกมาเป็นพันธุ์เดิมของตน เช่น ปลูกมะม่วง ก็ได้ผลเป็นมะม่วง โดยสิ่งแวดล้อมไม่อาจจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นพืชพันธุ์อื่นได้ กรรมก็เช่นเดียวกัน เมื่อ

กรรมนิยาม เป็นการกล่าวถึงความแน่นอนในการให้ผลของกรรมโดยอัตโนมัติ จึงเรียกว่า เป็นกฎธรรมชาติ หรือเราอาจเรียกว่า กฎแห่งกรรม ซึ่งแตกต่างจากกฎเกณฑ์ที่คนในสังคมสร้างขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องที่บุคคลต้องรับผิดชอบต่อการกระทำตามข้อตกลงที่ทำกันไว้ ด้วยเหตุนี้จึงถือได้ว่า ความแน่นอนแห่งกรรมในกรรมนิยามนั้น เป็นกฎธรรมชาติด้วย

2. หลักกรรมในพระไตรปิฎก

นอกจากการแบ่งกรรมออกเป็น 2 ประเภท คือเป็นกุศลกรรม และอกุศลกรรม และแบ่งโดยทวาร คือ กายกรรม วาจากรรม และมโนกรรมแล้ว ในพระไตรปิฎก พระพุทธองค์ได้ทรงแบ่งประเภทของกรรมและการให้ผลของกรรม โดยแบ่งออกเป็นคู่ ๆ ได้เป็น 4 คู่ คือ

- 1) กรรมดำมีวิบากดำ
- 2) กรรมขาวมีวิบากขาว
- 3) กรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว
- 4) กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว

(พระไตรปิฎก เล่มที่ 21, 2539 : 327)

ความหมายของกรรมทั้ง 4 คู่ มีดังนี้ คือ

1. กรรมดำมีวิบากดำ หมายถึง การกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจที่ไม่ดี เช่น การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติดีกในกาม การพูดเท็จและการดื่มสุราเมรัย เป็นต้น และกรรมนี้ย่อมมีวิบากดำ นั่นคือ ส่งผลด้วยการให้ไปเกิดในอบายภูมิ

2. กรรมขาว มีวิบากขาว หมายถึง การกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจที่ดี ซึ่งกรรมขาวนี้ตรงข้ามกับกรรมดำทุกประการ เช่น เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติดีกในกาม เว้นจากการพูดเท็จ และเว้นจากการดื่มสุราเมรัย เป็นต้น และกรรมนี้ย่อมมีวิบากขาว นั่นคือ ส่งผลให้ไปเกิดในสุคติภูมิ

3. กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งขาวและดำ หมายถึง การกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจที่ดีบ้าง ไม่ดีบ้าง เช่น มีการฆ่าสัตว์บ้าง เว้นจากการฆ่าสัตว์บ้าง มีการลักทรัพย์บ้าง เว้นจากการลักทรัพย์บ้าง อย่างนี้เป็นต้น และกรรมที่ดีและไม่ดีนี้ ย่อมมีวิบากให้ผลตามกรรมคือดีบ้าง ไม่ดีบ้าง

4. กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว หมายถึง การกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจใด ๆ ที่ไม่ก่อให้เกิดความสุข หรือความทุกข์ หรือทั้งความสุขหรือความทุกข์ กล่าวคือ เป็น

จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่า กรรมตามธรรมชาติของพระพุทธศาสนา หมายถึงการกระทำดี หรือการกระทำชั่วก็ตามที่ประกอบไปด้วยเจตนาทุกครั้งที่ทำกรรม และกรรมนี้เกิดขึ้นได้ 3 ทาง คือ กายกรรม กรรมเกิดขึ้นทางกาย วาจากรรม กรรมเกิดขึ้นทางวาจา มโนกรรม กรรมเกิดขึ้นทางใจ กรรม ยังแบ่งออกเป็น กรรมฝ่ายดี เรียกว่า กุศลกรรม และกรรมฝ่ายชั่ว เรียกว่า อกุศลกรรม ถ้าคำว่า “กรรม” เพียงคำเดียวจัดเป็นคำกลาง ๆ ยังไม่จัดเป็นฝ่ายดีหรือฝ่ายชั่ว นอกจากนี้ยังมีการแบ่งกรรมออกเป็น กรรมดำมีวิบากดำ กรรมขาวมีวิบากขาว กรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว และกรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว นั่นคือ บุคคลใดทำกรรมเช่นใดไว้แล้ว บุคคลนั้นก็ย่อมได้รับผลของกรรมนั้นตอบแทน ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม กรรมและผลของกรรมมีความเป็นอิสระมีความเป็นเหตุเป็นผล คือบุคคลสร้างเหตุเช่นใด ก็จะได้รับผลเช่นนั้น กรรมจึงมีความเที่ยงตรง ไม่ขึ้นอยู่กับอำนาจภายนอกหรือพระผู้เป็นเจ้าแต่อย่างใด แต่ดำเนินไปตามเหตุและผลของมันเอง ในกรณีที่บุคคลใด เคยทำกุศลกรรมไว้ในปัจจุบัน ทั้งเจตนาหรือไม่เจตนาก็ตาม บุคคลนั้นสามารถทำกรรมดีแก้ตัว ให้ความดีท่วมทันจนกรรมชั่วตามไม่ทันหรือมีกำลังอ่อนลง การให้ผลของกรรมชั่วก็เบาบางลงได้ อย่างไรก็ตาม ที่สุดของกรรมคือ กรรมที่ไม่ก่อให้เกิดความสุขหรือความทุกข์ กล่าวคือ กรรมที่นำไปสู่สภาวะที่เหนือกรรม อันเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม คือ การบรรลุเป็นพระอรหันต์ เป็นผู้ถึงพระนิพพานแล้วนั่นเอง และการกระทำของท่านก็จะไม่จัดเป็นกรรมต่อไป ถือเป็นเพียงกิริยา ซึ่งจะไม่มีการมีผลหรือวิบากทั้งในชาตินี้และในชาติต่อไป

3. หลักกรรมในอรรถกถา

โดยทั่วไปนั้น กรรมนี้เท่าที่ค้นพบในพระไตรปิฎก ไม่ได้จัดไว้เป็นหมวดหมู่ เช่น กรรมที่ให้ผลตามกาล มีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกเพียง 3 ประการ คือ “ภิกษุทั้งหลาย วิบากแห่งกรรมทั้งหลายเป็นไฉน ? เรากล่าวว่า วิบากแห่งกรรมทั้งหลายมี 3 อย่าง คือ ในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมม) ในการเกิดครั้งต่อไป (อุปปชชเว) หรือในการเกิดในลำดับ ๆ ไปอีก (อปเร วา ปริยาเย)” (พระไตรปิฎก เล่มที่ 22, 2539 : 469) ซึ่งเมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์การแบ่งประเภทของกรรมในอรรถกถาแล้ว มีดังนี้

1) เพื่อรวบรวมคำสอนเรื่องของการกระทำที่กระจัดกระจายทั่วไปในพระไตรปิฎกมาจัดไว้เป็นหมวดหมู่

2) เพื่ออธิบายกรรมแต่ละประเภทว่าไม่ได้มีหน้าที่เพียงอย่างเดียว เช่น กรรมบางอย่างให้ผลตามกาล กรรมบางอย่างให้ผลตามลำดับของความหนักเบาและกรรมบางอย่างให้ผลตามหน้าที่ อุบายแต่ละคนย่อมมีหน้าที่ต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องไปตามสถานการณ์ และความเหมาะสม ดังนั้นกรรมอย่างเดียวอาจจะเป็นทั้งทิวฏฐธรรมเวทนิยกรรม (กรรมที่จะให้ผลในชาตินี้) ชนกกรรม (กรรมที่ยังปฏิสนธิให้เกิด) และครุกรรม (กรรมหนัก) ได้

3) เพื่อความเข้าใจเรื่องกฎของกรรมอย่างแจ่มแจ้ง ทั้งเป็นเครื่องมืออำนวยให้เกิดความเข้าใจกฎของกรรมที่ละเอียดยิ่งขึ้น

กรรม 12 ประเภท เป็นแนวคิดเรื่องกรรมที่มีความสำคัญอย่างหนึ่งตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนา กรรม 12 ไม่ได้มาจากพระสูตรต้นปิฎกโดยตรง แต่มีปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในยุคอรรถกถา เช่น มโนรทปุณนิ อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต และในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ปัญญาเนตศ อันจัดเป็นคัมภีร์ชั้นหลัง

พระอรรถกถาจารย์ (พระพุทธโฆษาจารย์ – พระอรรถกถาจารย์ชาวอินเดีย มีอายุระหว่าง พ.ศ. 900-1000) ได้จำแนกอธิบายไว้ตามเนื้อหาที่เป็นพุทธพจน์ เพื่อให้ทราบถึงเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม ที่เกิดจากการกระทำของบุคคลที่มีเจตนาเป็นองค์ประกอบ โดยจัดประเภทของกรรมออกเป็น 3 ประเภท ประเภทละ 4 ประการ ดังจะได้อธิบายโดยละเอียดลำดับไป เพื่อให้ผู้ศึกษาทั้งหลายจะได้เข้าใจเรื่องกรรมได้ละเอียดยิ่งขึ้น ใครก็ตามเมื่อได้ศึกษาเรื่องกรรม 12 นี้อย่างละเอียดแล้ว ก็จะทำให้เข้าใจพระพุทธศาสนาและเรื่องกฎแห่งกรรมได้ดียิ่งขึ้น เรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมนั้น เป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนเป็นอย่างยิ่ง และมีระยะเวลาการให้ผลที่แตกต่างกันด้วย กรรมบางอย่างก็ให้ผลเร็ว บางอย่างก็ให้ผลช้า การให้ผลช้าหรือเร็วนี้เองเป็นสาเหตุให้คนเข้าใจกฎแห่งกรรมคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง

ตามธรรมชาติของคนทั่วไป เมื่อทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงไปแล้วมักจะหวังสิ่งตอบแทนมากเกินไป เหตุ คล้าย ๆ การค้ากำไรเกินควร แต่ถ้าไม่ได้ผลตามที่ตนคาดหวังเอาไว้ก็จะเข้าใจว่าผลกรรมไม่มีจริง ถือว่าเป็นการเข้าใจผิดซึ่งอาจนำไปสู่ความเป็นมิฉนาคติได้ ดังนั้นเรื่องกรรม 12 นี้ ตามอรรถาธิบายของพระพุทธโฆษาจารย์เป็นทฤษฎีหนึ่ง ที่จะนำเข้าไปสู่ความเข้าใจเรื่องกรรมและกฎแห่งกรรมได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งท่านได้จำแนกละเอียด ดังต่อไปนี้

(พระธรรมวิสุทธิกวี, 2547 : 17-31)

3.1 หมวดที่ 1 ว่าโดยกาล คือ การให้ผลตามลำดับกาลเวลา มี 4 ข้อ คือ

1) ทัศนธรรมเวทนิยกรรม คือ กรรมที่ให้ผลในปัจจุบันหรือกรรมที่ให้ผลในชาตินี้¹

2) อุปปัชชเวทนิยกรรม คือ กรรมที่ให้ผลในชาติหน้าถัดจากชาติปัจจุบัน

3) อปราคิริยเวทนิยกรรม คือ กรรมที่ให้ผลแก่เจ้าของกรรมในชาติต่อไป กรรมนี้จะให้ผลได้ก็ต่อเมื่อพ้นจากชาติที่ 2 ไปแล้ว

4) อโหสิกรรม คือ กรรมที่เลิกให้ผลแล้ว หรือหมดโอกาสที่จะให้ผลไม่ว่าจะเป็นชาติใดก็ตาม¹

3.2 หมวดที่ 2 ว่าโดยกิจ คือ จำแนกการให้ผล เป็นการทำหน้าที่ต่างๆ มี 4 ข้อ คือ

5) ชนกรรม คือ กรรมแต่งให้เกิด หรือกรรมที่เป็นตัวนำไปเกิดในภพใหม่

6) อุปัตถัมภกรรม คือ กรรมที่ส่งเสริม หรือกรรมที่เป็นตัวสนับสนุน ตกแต่งชนกรรมทั้งในด้านที่ดีและไม่ดี

7) อุปปีฬกรรม คือ กรรมที่เป็นตัวบีบคั้น ขัดขวาง หรือเบียดเบียน กรรมเดิมที่กำลังให้ผลอยู่ให้ค่อย ๆ เสื่อมลง

8) อุปฆาตกรรม คือ กรรมที่เป็นตัวพิฆาต ประหาร หรือตัดรอนผล กรรมอื่นทันทีทันใด ชนิดจากหน้ามือเป็นหลังมือทีเดียว

3.3 หมวดที่ 3 ว่าโดยปากทานปริยาย คือ จำแนกการให้ผลตามลำดับความหนักเบา มีอยู่ 4 ข้อ คือ

9) ครุกรรม คือ กรรมหนัก

10) พหุลกรรม หรือ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อาจิณณกรรม (กรรมชิน) คือ กรรมที่ผู้ทำสะสมไว้มาก ๆ ทำไว้นานจนกระทั่งกลายเป็นความเคยชิน

11) อาสันนกรรม คือ กรรมจวนเจียน กรรมใกล้ตาย หรือ กรรมที่นึกขึ้นได้ในเวลาใกล้ตาย

12) กตัตตากรรม หรือ กตัตตาวาปนกรรม คือ กรรมที่สักแต่ว่าทำ หรือ กรรมที่ทำโดยไม่ตั้งใจซึ่งเจ้าของกรรมไม่ได้นึกว่าจะทำอย่างนั้นจริง กรรมข้อนี้ถ้าได้อาเสวนะ

¹ เป็นเพียงความหมายหนึ่งที่ใช้ในกรรม 12

กรรมทั้ง 12 ประเภทนี้เกี่ยวข้องกับการให้ผลของกรรมแต่ละอย่างโดยตรง ทั้งฝ่ายที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรม สำหรับกรรมแต่ละข้อนี้มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม หมายถึง กรรมที่ให้ผลในชาตินี้หรือในอัตภาพนี้เท่านั้น เจ้าของกรรมไม่ต้องไปรอรับผลในชาติหน้าหรือชาติไหน จัดเป็นกรรมที่ให้ผลทันตาเห็น กรรมนี้ถ้าไม่มีโอกาสในชาติปัจจุบัน ก็จะกลายเป็นโกลิกรรมคือไม่ให้ผลอีกต่อไป สาเหตุที่กรรมข้อนี้ให้ผลเฉพาะในชาตินี้ก็เนื่องจากว่า เจตนาดวงแรกไม่ถูกกรรมอื่นครอบงำ เป็นตัวปรุงแต่งขึ้นเริ่มต้นจึงมีกำลังแรง แต่ก็ให้ผลเพียงแต่ในชาตินี้เท่านั้น ยังไม่สามารถจัดแจงคนที่เจ้าของกรรมให้ไปเกิดในสุคติภูมิหรือในทุคติภูมิได้ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าเป็นเจตนาดวงแรกซึ่งประกอบอยู่ในขณะดวงที่ 1 ถือว่ายังมีกำลังน้อยอยู่ ยังไม่มีกำลังมากเหมือนขณะดวงที่ 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7 นั้น ก็ถือว่าขณะดวงที่ 1 นี้ ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากอาเสวนะปัจจัยที่เป็นขณะด้วยกันนั่นเอง (พระศรีวิสุทธิโสภณ, 2514 : 397)

ทิฏฐธรรมเวทนียกรรมนี้ ท่านเปรียบเหมือนนายพรานเนื้อที่ยิงเนื้อด้วยลูกศร ถ้าลูกศรถูกเนื้อ เนื้อตัวนั้นก็ล้มลง ณ ที่นั้น แต่ถ้าลูกศรไม่ถูกเนื้อตัวนั้น มันก็วิ่งหนีไปและจะไม่กลับมายังที่นั้นอีก กรรมชนิดนี้มีอยู่ 2 อย่าง คือ

1.1 ทิฏฐธรรมเวทนียกรรมฝ่ายอกุศล จัดเป็นกรรมฝ่ายที่ไม่ดี หรือเป็นกรรมชั่วที่ส่งผลให้ผู้กระทำความผิดนี้ ได้รับความลำบากหรือทุกข์เวทนาอย่างแสนสาหัสในอัตภาพนี้ เช่น พระเวททัตผู้ทำร้ายพระพุทธเจ้าให้พระโลหิตห้อขึ้น ถือว่าเป็นกรรมที่ร้ายแรงต่อตัวผู้ทำกรรม ทำให้ท่านได้รับผลกรรมคือถูกแผ่นดินสูบ ตายไปเกิดในนรก เป็นต้น

1.2 ทิฏฐธรรมเวทนียกรรมฝ่ายกุศล จัดเป็นกรรมฝ่ายดี เช่น สุจริตกรรมและกุศลกรรมทั้งหลาย ใครก็ตามเมื่อประกอบมหากุศลอันยิ่งใหญ่กับท่านผู้มีคุณธรรมปราศจากกิเลสตัณหา ผู้เป็นพระอรหันต์ เขาย่อมได้รับผลกรรมภายใน 7 วัน เหมือนกรรมของปุนณกเศรษฐี เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ทิฏฐธรรมเวทนียกรรมนี้ นอกจากจะแบ่งเป็น 2 ฝ่ายคือ อกุศลและกุศลกรรมแล้วยังสามารถกำหนดระยะเวลาการให้ผลของกรรมที่แน่นอนได้อีกแบ่งเป็น 2 ข้อ คือ

1) ปรีปิกกทิฏฐธรรมเวทนียกรรม ได้แก่ กรรมที่บันดาลให้ได้รับผลทันตาเห็นในชาตินี้ กรรมนี้เมื่อถึงความแก่กล้าแล้ว สามารถที่จะคล้อยตามให้บุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรมได้รับผลแห่งกรรมภายใน 7 วัน เช่น นายมหาทุคตะ ได้มีโอกาสถวายภัตตาหารแก่พระมหากัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วได้รับผลกรรม คือ เขาได้เป็นเศรษฐีร่ำรวยมหาศาลในเวลา 7 วัน

2) อปปริปักกติกุฎฐธรรมเวทนิยกรรรม ได้แก่ กรรมที่คลบนันดาลให้เจ้าของกรรมได้รับผลแห่งกรรมในชาตินี้ แต่ผลกรรมยังไม่ถึงความแก่กล้า กรรมชนิดนี้ทั้งที่เป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว สามารถส่งผลให้ปรากฏแก่เจ้าของกรรม หลังจากที่เขาได้ทำกรรมล่วงไปแล้ว 7 วัน หรืออาจจะเป็นเดือน เป็นปี หรือปีต่อ ๆ ไป เป็นต้น แต่ไม่เกินชาตินี้ต้องให้ผลอย่างแน่นอนไม่ว่าวันใดก็ตามหนึ่ง ไม่ข้ามภพข้ามชาติไปให้ผลในภพอื่น เช่น คนที่ทำกรรมในปฐมวัย เขาอาจจะได้รับผลกรรมในช่วงปฐมวัย มัชฌิมวัย หรือปัจฉิมวัย เปรียบเหมือนกับคนที่ถูกล็อตเตอรี่แล้วเก็บเงินฝากธนาคารไว้ เขาจะเบิกใช้ในเดือนนี้หรือเดือนหน้า หรือปีไหนก็ได้ตามสะดวก (พระศรีวิสุทธิโสภณ, 2514 : 405)

2. อุปปัชชเวทนิยกรรรม หมายถึง กรรมที่ให้ผลต่อจากชาตินี้โดยให้ผลในชาติหน้าซึ่งเป็นชาติที่ 2 กรรมข้อนี้มีผลเบากว่ากรรมข้อที่ 1 จึงให้ผลแก่ผู้ทำกรรมหลังจากตายไปแล้วไปเกิดในชาติหน้า ทั้งนี้ก็เพราะว่ากรรมนี้เกิดในขณะเจตนาดวงที่ 7 ซึ่งเป็นเจตนาดวงสุดท้ายจึงมีกำลังจำกัด เป็นขณะจิตที่กำลังสิ้นสุดขณะวิถีหรือตกภวังค์

ในการให้ผลของอุปปัชชเวทนิยกรรรมนั้น มีการให้ผลตามความหนักเบาของกรรม เช่นเดียวกับกรรมอื่น ๆ คนที่ทำกรรมหยาบซ้ำไว้หลายอย่าง เมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้วอุปปัชชเวทนิยกรรรมฝ่ายที่เป็นอกุศลที่หนักที่สุดทำหน้าที่ให้ผลกรรม ย่อมชักนำคนผู้นั้นให้ไปเกิดเสวยทุกข์โทษอย่างแสนสาหัสในนรกทันที จากนั้น อกุศลกรรมชนิดอื่นที่มีผลเบารองลงมาก็กลายเป็นอโหสิกรรมไป (พระศรีวิสุทธิโสภณ, 2514 : 528) กรรมนี้มี 2 อย่าง คือ

2.1 อุปปัชชเวทนิยกรรรมฝ่ายอกุศล จัดเป็นกรรมฝ่ายชั่วที่แต่ละบุคคลได้เคยกระทำเอาไว้ แต่กรรมชั่วนั้นยังไม่มีโอกาสให้ผลในชาติปัจจุบัน จึงตามมาให้ผลในชาติที่ 2 กรรมชั่วต่าง ๆ จะให้ผลแก่เจ้าของกรรมทันทีที่เขาตายไปจากโลกนี้ เช่น คนผู้ทำอนันตริยกรรม ซึ่งมีอยู่ 5 ประการ

- 1) มาตุฆาต ฆ่ามารดา
- 2) ปิตุฆาต ฆ่าบิดา
- 3) อรหันตฆาต ฆ่าพระอรหันต์
- 4) โลหิตุปบาท ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนทำให้พระโลหิตห้อขึ้นไป
- 5) สังฆเภท ทำพระสงฆ์ให้แตกร้างกัน

ผู้ทำอนันตริยกรรมทั้ง 5 ข้อ เมื่อเขาตายไปแล้ว อนันตริยกรรมชื่อว่าสังฆเภท เป็นกรรมที่มีโทษหนักที่สุดย่อมให้ผลและชักนำบุคคลผู้นั้นไปเกิดในนรกทันที ส่วนอนันตริยกรรมที่เหลือก็กลายเป็นอโหสิกรรมไป (มโนรลปฐณี เล่ม 2 : 2525 : 118)

2.2 อุปัชฌายะเวทนิยกรรณฝ่ายกุศล จัดเป็นกรรมฝ่ายดีมีสมาบัติ 8 เป็นต้น บุคคลผู้บำเพ็ญเพียรจนได้สมาบัติ 8 เมื่อตายไปย่อมบังเกิดในพรหมโลกด้วยอำนาจสมาบัติสมาบัติ 7 ที่เหลือก็จะกลายเป็นอโหสิกรรมไป (มโนรลปุรณี เล่ม 2, 2525 : 118)

ทฤษฎีกรรมเวทนิยกรรณและอุปัชฌายะเวทนิยกรรณ มีระยะการให้ผลแตกต่างกัน เปรียบเหมือนกับพืช 2 ชนิด คือ ชนิดหนึ่งให้ผลเฉพาะดอกอย่างเดียว เมื่อออกดอกแล้วก็เหี่ยวไป ไม่มีอะไรที่จะเป็นเชื้อสายพันธุ์ให้พืชนั้นแผ่กิ่งก้านสาขาต่อไปได้ ข้อนี้เป็นผลของทฤษฎีกรรมเวทนิยกรรณ พืชชนิดที่สองมีทั้งดอกทั้งผล เมื่อออกดอกตามฤดูกาลแล้ว ต่อจากนั้นก็เปลี่ยนเป็นผลไม้ และผลนี้เองสามารถสืบพันธุ์ แผ่เมล็ดพันธุ์ให้ขยายออกไปได้เป็นเวลานาน ข้อนี้เป็นผลของอุปัชฌายะเวทนิยกรรณ

3. อปราปรียะเวทนิยกรรณ หมายถึง กรรมที่ให้ผลในภพต่อ ๆ ไป ถัดจากภพที่ 2 โดยเริ่มต้นให้ผลตั้งแต่ภพที่ 3 เป็นต้นไป กรรมชนิดนี้มีกำลังเบากว่ากรรม 2 ข้อที่กล่าวมา จึงให้ผลในอนาคตกาล ถ้าได้โอกาสเข้าในเวลาใดก็ย่อมให้วิบากในเวลานั้น เมื่อสังสารวัฏหรือการเวียนว่ายตายเกิดยังเป็นไปอยู่ กรรมนี้จะต้องให้ผลเสมอไม่วันใดก็วันหนึ่ง ซึ่งการให้ผลแบบนี้เป็นการให้ผลแบบข้ามภพข้ามชาติแล้วแต่โอกาสจะอำนวยให้

ทั้งนี้ก็เพราะว่าอปราปรียะเวทนิยกรรณนี้ ประกอบอยู่ในขณะดวงที่ 2 - 3 - 4 - 5 - 6 เจตนาที่ประกอบอยู่ในขณะทั้ง 5 ดวงนี้เองจัดเป็นตัวของอปราปรียะเวทนิยกรรณ (พระพุทธโฆสะ 2540 : 224) ท่านเปรียบเทียบกรรมข้อนี้เหมือนกับนายพรานสุนัขพบเนื้อแล้วก็ปล่อยสุนัขไป สุนัขจะติดตามเนื้อนั้นไปโดยวิ่งตามทันในที่ใดก็ย่อมกัดเอาในที่นั้นเอง สรรพสัตว์ทั้งหลายที่จะหลุดพ้นจากกรรมข้อนี้ย่อมไม่มี (มโนรลปุรณี เล่ม 2, 2525 : 118) และกรรมนี้ไม่มีโอกาสเป็นอโหสิกรรมจนกว่าจะส่งผลให้แล้วหรือจนกว่าเจ้าของกรรมนั้นดับขันธเข้าสู่พระนิพพานไปจึงกลายเป็นอโหสิกรรมได้ (พระสังฆมุนี 2539 : 50) กรรมนี้มีอยู่ 2 ชนิด คือ

3.1 อปราปรียะเวทนิยกรรณฝ่ายอกุศล ได้แก่ อปราปรียะเวทนิยกรรณที่เป็นฝ่ายกรรมชั่ว เมื่อคนทำกรรมชั่วอันใด กรรมชั่วอันนั้นย่อมติดตามคนนั้นไปเรื่อย ๆ ไม่ว่าเขาจะเกิดในชาติใดก็ตาม เมื่อกรรมชั่วในอดีตตามให้ผลทันในชาติใดแล้ว ก็จะทำให้เจ้าของกรรมได้รับความเดือดร้อน หรืออันตรายต่าง ๆ ในชาตินั้น ไม่ว่าเขาจะอยู่ในฐานะใดก็จะหนีจากกฎแห่งกรรมนี้ไปไม่ได้

3.2 อปราปรียะเวทนิยกรรณฝ่ายกุศล ได้แก่ อปราปรียะเวทนิยกรรณที่เป็นฝ่ายกรรมดี ผู้สร้างกรรมดีทั้งหลาย หรือสุจริตกรรมที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม กรรมดีนี้เมื่อได้โอกาสที่เหมาะสมในชาติใดชาติหนึ่งแล้ว ก็จะทำให้ผลกรรมในส่วนที่เป็นความดี ความสุข ความเจริญ แก่เจ้าของกรรมในภพที่เขาไปเกิดทันที

สรรพสัตว์ทั้งหลายย่อมหลีกเลี่ยงหนีจากอุปการะนิยกรณนี้ไม่พ้น ถึงจะหลบอยู่ในมหาสมุทรอันสุดแสนจะลึกล้ำ จะหลบซ่อนอยู่ในหุบเหวที่สูงชันด้วยธารศิลาลาด หรือจะเหาะขึ้นไปในอากาศ กำบังกายอยู่ในกลีบเมฆกลีบหมอก หรือจะซ่อนอยู่ในที่ไหน ๆ ก็ตาม ก็ไม่มีใครจะหนีพ้นจากอุปการะนิยกรณนี้ไปได้ (พระศรีวิสุทธิโสภณ, 2514 : 582)

4. อโหสิกรรม แปลว่า กรรมเลิกให้ผลหรือวิบากของกรรมไม่มี อโหสิกรรมนี้มีความหมายหลายอย่าง คือ กรรมได้มีแล้ว วิบากของกรรมไม่ได้มีแล้ว วิบากของกรรมจักไม่มี วิบากของกรรมไม่มีอยู่ (พระพุทธโฆษาจารย์, 2540 : 223) แต่ในที่นี้ท่านนำมาใช้ในความหมายที่ว่า มีแต่กรรมเท่านั้นผลของกรรมไม่มี กรรมนี้มีทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว เมื่อไม่ได้โอกาสในคราวที่เหมาะสมที่จะให้ผลได้ ก็จะไม่ให้ผลอีกต่อไป (พระธรรมปิฎก, 2538 : 219)

เพราะว่าเจตนาในขณะจิตดวงที่ 1 ก็ตาม ดวงที่ 7 ก็ตาม เมื่อไม่ได้โอกาสของตนในอันที่จะให้ผลในอัตภาพนี้ซึ่งเป็นภพธรรมเวทนิยกรณก็ดี ในอัตภาพถัดไปซึ่งเป็นอุปัชชเวทนิยกรณก็ดี เนื่องจากขาดปัจจัยอื่นสนับสนุน หรือล่วงเลยเวลาของตนที่กำหนดไว้จึงจะเป็นกรรมที่ไม่มีวิบากเรียกว่า “อโหสิกรรม” อโหสิกรรมนี้มีอยู่ 2 ฝ่าย คือ

4.1 อโหสิกรรมฝ่ายอกุศล ได้แก่ อโหสิกรรมฝ่ายชั่ว กรรมชั่วทุกอย่างที่คนเคยทำมา เมื่อล่วงเลยเวลาของมันไปแล้ว ย่อมไม่มีโอกาสจะให้ผลกรรมชั่วแก่ผู้นั้นได้

4.2 อโหสิกรรมฝ่ายกุศล ได้แก่ อโหสิกรรมฝ่ายดี บุคคลที่เคยทำความดีไว้มาก เมื่อล่วงเลยเวลาการให้ผลกรรมที่กำหนดไว้ ผลของกรรมดีต่าง ๆ ที่มีผลรองลงมาย่อมไม่มีโอกาสให้ผลแก่ผู้นั้น

5. ชนกกรรม หมายถึง กรรมแต่งให้เกิด กรรมที่จะนำจิตเข้าสู่ภพคือปฏิสนธิในภพใหม่ ถือว่าเป็นตัวนำให้สัตว์ทั้งหลายไปเกิดเป็นมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉาน การเกิดเป็นมนุษย์ในตระกูลที่มีความร่ำรวยหรือตระกูลที่ยากจนขัดสนก็เพราะกรรมข้อนี้ เมื่อสัตว์ทั้งหลายตายลงไปแล้วถ้ายังไม่สิ้นกิเลส ก็ยังต้องมีการเวียนว่ายตายเกิดอยู่เรื่อยไปในวัฏสงสาร การเกิดเป็นเทวดาก็ดี เป็นมนุษย์ก็ดี เป็นสัตว์เดรัจฉานก็ดี เหล่านี้เป็นไปด้วยอำนาจของชนกกรรมทั้งสิ้น ถือว่าเป็นพนักงานตกแต่งปฏิสนธิให้เกิดขึ้นเท่านั้นไม่ได้ทำหน้าที่อย่างอื่น ในขณะที่ชนกกรรมนี้ทำหน้าที่นำสัตว์ไปเกิดนั้น กรรมนี้มีหน้าที่หรือมีอำนาจใหญ่จริง ๆ กรรมอื่นจะมาแทรกแซงแย่งหน้าที่ของเขาไม่ได้เลยเป็นอันขาด

ชนกกรรมนี้ ท่านเปรียบเสมือนมารดาผู้ทำบุตรให้เกิดมา เมื่อทารกเกิดมาแล้วมารดาก็หมดหน้าที่ไป ส่วนการที่คอยอุปถัมภ์ค้ำชูหรือคอยเบียดเบียนผู้เกิดมานั้นเป็นหน้าที่ของกรรมอื่น เช่นเดียวกับนางนมคอยดูแลทารกที่เกิดมาแทนมารดาจะนั้น (พระราชวิสุทธิโสภณ, 2539 : 39-40) ชนกกรรมนี้มีอยู่ 2 ฝ่าย คือ

5.1 ชนกรรมฝ่ายที่เป็นอกุศล ได้แก่ กรรมตกแต่งฝ่ายที่ไม่ดีเมื่อทำหน้าที่ให้สัตว์ได้เกิดมาแล้ว ย่อมผลักดันให้สัตว์ไปเกิดในทุคติภูมิซึ่งเต็มไปด้วยความทุกข์ทรมานได้แก่การไปเกิดในอบายทั้ง 4 คือ นิรยภูมิ ที่เกิดของสัตว์นรกหนึ่ง เปตติวิสัยภูมิ ที่เกิดของเปรตหนึ่ง อสุรกายภูมิ ที่เกิดของพวกอสุรกายหนึ่ง ตีรจณานิภูมิ ที่เกิดของสัตว์เดรัจฉานหนึ่ง ตามกรรมที่สัตว์นั้นเคยสร้างไว้แล้ว ถ้าชนกรรมฝ่ายที่ไม่ดีนี้ชักนำให้มาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเกิดในตระกูลที่เต็มไปด้วยความยากจนขัดสน ชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์

5.2 ชนกรรมที่เป็นฝ่ายกุศล ได้แก่ กรรมตกแต่งให้เกิดในฝ่ายที่ดี มีหน้าที่ในการชักนำปฏิสนธิให้สัตว์ให้เกิดมา และผลักดันให้สัตว์นั้นไปเกิดในสุคติภูมิ อันเป็นภูมิที่มีความสุข ความเจริญคือโลกสวรรค์ ตามสมควรแก่กรรมที่สัตว์ทั้งหลายได้ทำเอาไว้ ถ้าเกิดมาเป็นมนุษย์ กรรมนี้ก็จะนำบุคคลนั้นไปเกิดในตระกูลที่ดีมีความสุข มีความมั่งคั่ง ร่ำรวย ชีวิตไม่มีความขัดสนในเรื่องต่าง ๆ มองข้างหน้าก็มีความหวัง มองข้างหลังก็มีความสุข

6. อุปัตถัมภกกรรม หมายถึง กรรมอุปถัมภ์หรือกรรมที่เป็นฝ่ายสนับสนุนวิบากของชนกรรม ถือว่าเป็นกรรมฝ่ายตกแต่ง อุปัตถัมภกกรรมนี้ไม่สามารถจะทำให้วิบากเกิดเองได้ มีความสามารถเพียงอุปถัมภ์ความสุขหรือความทุกข์ที่เกิดขึ้นต่อจากวิบากที่ชนกรรมทำให้เกิดมา (มโนรถปुरुณี เล่ม 2, 2525 : 123) หลังจากที่เกิดมาแล้วก็ส่งผลให้คนหรือสัตว์นั้นได้รับความสุขหรือความทุกข์เป็นระยะเวลาที่ยาวนาน ไม่ว่าจะเกิดในทุคติหรือสุคติก็จะเสวยผลแห่งกรรมเป็นเวลาหลายพันปี (พระพุทธโฆษาจารย์, 2540 : 224)

อุปัตถัมภกกรรมนี้ ท่านเปรียบเสมือน แม่นมหรือพี่เลี้ยงซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์เลี้ยงดูบุตรให้เจริญเติบโตต่อไป ชนกรรมเป็นกรรมที่ทำวิบากให้เกิด ส่วนอุปัตถัมภกกรรมเป็นกรรมที่สนับสนุนคำขู่วิบากของชนกรรมให้ได้มีโอกาสให้ผลไปนาน ๆ คือ ถ้าประสบกับความสุขก็มีความสุขอยู่นาน ถ้าประสบกับความทุกข์ก็เป็นทุกข์อยู่นาน เป็นต้น (มูลนิธิปราณี สำเร็จราชย์ , 2528 : 49-50) อุปัตถัมภกกรรมนี้มีอยู่ 2 ฝ่าย คือ

6.1 อุปัตถัมภกกรรมฝ่ายอกุศล ได้แก่ กรรมฝ่ายสนับสนุนที่ไม่ดี มีหน้าที่คำขู่วิบากที่เป็นอกุศลให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป หรือคอยซ้ำเติมผู้ที่ทำกรรมชั่วแม้เพียงเล็กน้อย แต่กลับได้รับผลตอบแทนอย่างมากมาย เช่น คนที่แอบเข้าไปขโมยทรัพย์สินในบ้านเรือนของบุคคลอื่นแต่ยังไม่ได้ขโมยอะไรสักอย่างเดียว เจ้าของทรัพย์ก็พบเห็นเข้าเสียก่อน เจ้าของทรัพย์ใช้อาวุธเข้าทำร้ายขโมยผู้นั้นจนได้รับบาดเจ็บหรือถึงตาย เป็นต้น

จากกรณีนี้ถ้าพิจารณาตามความเหมาะสมแก่กรรมของขโมยแล้ว ถือว่าเขาได้รับผลกรรมที่หนักเกินควร เพราะเขายังไม่ได้ขโมยอะไรไปสักอย่าง องค์ประกอบแห่งอกุศลนาทานก็ยังไม่ครบ และยังไม่มีการขโมยสิ่งใดเลย แต่เขาก็ได้รับโทษหนักถึงเพียงนั้น ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า

คนที่ประกอบกรรมชั่วอันหนัก เมื่อตายไป ชนกรรมย่อมทำหน้าที่ชักนำให้เขามาปฏิสนธิในครรภ์มารดา หลังจากนั้นอุปถัมภ์ภกกรรมฝ่ายอกุศลก็เข้าทำหน้าที่ตั้งแต่เริ่มแรกที่ทารกนั้นเกิดมา ในอดีตที่ผ่านมามารดาบิดาเคยมีทรัพย์มาก ทรัพย์นั้นก็ค่อย ๆ พินาศหมดไป จะค้าขายทางเรือ เรือก็ล่ม จะไปค้าขายทางบก ก็ถูกโจรปล้นหรือประสบอุบัติเหตุบนถนน พวกข้าทาสบริวารแต่ก่อนมีความจงรักภักดี แต่มานี้กลับทรยศหักหลังให้ต้องเสียทรัพย์สินเงินทองหรือให้ได้รับบาดเจ็บ ตั้งแต่เด็กคนนี้ก็เกิดมาก็มีแต่คนพากันเกลียดชัง เป็นต้น

อุปถัมภ์ภกกรรมฝ่ายอกุศลนี้ ทำหน้าที่ให้ผลกรรมแก่เจ้าของกรรมทุกคน คลับันดาลให้ผู้นั้นต้องมีอันเป็นไปต่าง ๆ นานา เมื่อเขาเจริญวัยขึ้นมา มีชีวิตที่มีแต่ความทุกข์ มีเวรภัยอยู่ไม่ขาด บางครั้งก็ดูเหมือนว่าจะพ้นจากทุกขเวทนาอันแสนสาหัสอยู่แล้ว แต่ก็เหมือนกับมีเคราะห์กรรมมาซ้ำเติมเพิ่มขึ้นมาอีก ทำให้ได้รับทุกขเวทนายิ่งกว่าเดิมไปอีกจนกว่าจะหมดกรรม ในกรณีของบุคคลผู้ขยันทำมาหากิน ประกอบอาชีพสุจริต แต่ชีวิตก็ยังมีคามผิดหวังอยู่เนื่อง ๆ ถ้าพิจารณาตามหลักของอุปถัมภ์ภกกรรมฝ่ายอกุศลนี้ ก็จะเข้าใจเรื่องการให้ผลของกรรมได้ดียิ่งขึ้น (พระมหาชนกร สุขเสริม, 2541 : 34-35)

6.2 อุปถัมภ์ภกกรรมฝ่ายอกุศล ได้แก่ กรรมสนับสนุนหรือส่งเสริมฝ่ายดี กรรมนี้มีหน้าที่ส่งเสริมหรืออุ้มชูสัตว์ทั้งหลายให้ได้รับความสุขที่เหมาะสมแก่กรรมของตน เช่น ผู้ทำความดีเพียงเล็กน้อย แต่กลับได้รับผลตอบแทนอย่างมากมาย ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ เจริญขึ้นเรื่อย ๆ ส่วนบางคนทำความดีเพียงเล็กน้อยหรือยิ่งกว่าผู้นั้น ก็ยังไม่ได้รับผลตอบแทนมากมายถึงเพียงนั้น หรืออาจจะมีคนคิดว่า ความดีที่บุคคลนั้นทำไว้เพียงเล็กน้อย ไม่สมควรแก่ผลแห่งกรรมที่เขาได้รับเลย ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า ผลตอบแทนที่น่าปรารถนาอันมากมายเหล่านั้น เกิดขึ้นจากกรรมดีที่เขาได้เคยทำไว้ในอดีตกาลซึ่งยังรอให้ผลของมันอยู่ เมื่อมีกรรมดีเพียงเล็กน้อยที่ทำในปัจจุบันเป็นสื่อ จึงกลายเป็นตัวเสริมให้กรรมดีในอดีตที่เขาได้เคยทำไว้ มีโอกาสแสดงผลกรรมของตนเองได้มากขึ้น (มูลนิธิปرامي ตำราธรรม, 2528 : 48-49) เหมือนกับเชื้อหรือชนวนของไฟ แม้เป็นเพียงวัตถุชิ้นเล็ก ๆ แต่ก็สามารถลุกลามเป็นเปลวไฟอันยิ่งใหญ่ได้

อุปถัมภ์ภกกรรมฝ่ายอกุศลนี้ มีหน้าที่ส่งเสริมความสุขความเจริญที่มีอยู่แล้วให้มากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้นไปอีก อีกอย่างหนึ่ง บางครั้งเมื่อมีเหตุการณ์อันน่าจะถึงความวิบัติ ภัยพิบัติ บาดเจ็บหรือควรถึงแก่ชีวิตเกิดขึ้นแก่บุคคลนั้น อุปถัมภ์ภกกรรมฝ่ายอกุศลก็เข้ามาทำหน้าที่รักษาไว้ ไม่ให้ต้อง

7. อุปปีพกรรม หมายถึง กรรมที่มีหน้าที่บีบคั้น บั่นทอน หรือเบียดบังการให้ผลของกรรมเดิมต้องเปลี่ยนไป คือ เบียดเบียนกรรมนั้น ๆ ไม่ให้ผลอย่างเต็มที่ คอยบีบคั้นตัดทอนความสุขหรือความทุกข์ของคนให้ค่อย ๆ เสื่อมลงไป มีสุขก็มีได้ไม่นาน มีทุกข์ก็มีได้ไม่นาน เช่นกัน (พระพุทธโฆษาจารย์, 2540 : 224)

อุปปีพกรรมนี้ เป็นกรรมฝ่ายตรงข้ามกับชนกกรรม ทำหน้าที่ตัดรอนผลของชนกกรรม และอุปถัมภกกรรมให้ลดลง เป็นตัวคอยขัดขวางอยู่ตลอดเวลา จะอยู่ดีมีความสุขก็มีความสุข ไม่ได้เต็มที่ จะชั่วช้าทรพีก็มีไปไม่ได้นาน จะดีก็ดีไม่เต็มที่ จะชั่วก็ชั่วไม่เต็มที่เหมือนกัน ท่านเปรียบเทียบข้อนี้เหมือนกับพืชพันธุ์ธัญญาหารที่กำลังงอกขึ้นมา ถ้ามีใครมาทำลายด้วยท่อนไม้ หรืออาวุธต่าง ๆ หรือลงมือตัดทิ้งเสีย พืชพันธุ์เหล่านั้นก็จะไม่เจริญเติบโตงอกงามอีกต่อไป มีแต่จะรอวันตายข้างหน้า (มโนรปฐนิ เล่ม 2, 2525 : 123) อุปปีพกรรมนี้มี 2 อย่าง คือ

7.1 อุปปีพกรรมฝ่ายอกุศล เป็นกรรมเบียดเบียนฝ่ายไม่ดี จะคอยขัดขวางผลของกรรมที่อยู่ตลอดเวลา มีหน้าที่เข้าไปเบียดเบียนทำร้ายกุศลกรรมให้มีสภาพตรงข้ามกับตนในขณะที่คุณความดีต่าง ๆ กำลังให้ผลที่เป็นความสุข ความเจริญแก่บุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรมอยู่ ถ้าหากว่าอุปปีพกรรมฝ่ายอกุศลมีโอกาสนี้แล้ว มันจะตรงเข้าไปเบียดเบียน ทำร้ายผลของกุศลกรรมทันที คอยบั่นทอนชีวิตของคนนั้นที่กำลังก้าวหน้าให้อับเฉาลง ลดความก้าวหน้าลงเรื่อย ๆ

การให้ผลกรรมในลักษณะนี้ก็เนื่องมาจากว่า อกุศลกรรมที่เขาเคยทำไว้ในปางก่อน กำลังให้ผลแก่เจ้าของกรรม ทำให้คนที่มีความสุขหรือมีเงินทองต้องประสบกับความทุกข์ยากได้รับความเดือดร้อนไปเรื่อย ๆ ที่เคยมีก็จะค่อย ๆ จมลง หรือคนที่ยากจนอยู่แล้วก็ยากจนหนักเข้าไปอีก (พระราชวิสุทธิโสภณ, 2519 : 89)

7.2 อุปปีพกรรมฝ่ายกุศล เป็นกรรมเบียดเบียนฝ่ายดี มีหน้าที่เข้าไปบั่นทอน หรือทำร้ายอกุศลกรรมอันมีสภาพตรงข้ามกับตน คือ ในขณะที่ความชั่วกำลังให้ผลเป็นความทุกข์ ความทรมานแก่เจ้าของกรรมอยู่ ถ้าหากว่าอุปปีพกรรมฝ่ายกุศลนี้มีโอกาสให้ผลกรรมมันก็จะตรงดิ่งเข้าไปเบียดเบียน ทำร้ายความชั่วนั้นทันทีเช่นเดียวกัน มีผลทำให้เจ้าของกรรมที่กำลังประสบกับความทุกข์หรือภัยพิบัติอยู่ กลับได้ความสุขความโชคดี อุดมสมบูรณ์ไปด้วยโภคทรัพย์ ลาภยศ บริวาร มีหน้าที่การงานหรือตำแหน่งที่ใหญ่โตขึ้น ที่เคยยากจนก็ทำาจะเป็นคนที่ร่ำรวยขึ้นเรื่อย ๆ หรือที่ร่ำรวยอยู่แล้วก็การก็ค่อย ๆ เจริญยิ่งขึ้นไปอีก จนกลายเป็นมหาเศรษฐีในเวลาไม่นาน เป็นต้น ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะกรรมดีในอดีตเป็นปัจจัยให้เจ้าของกรรมได้รับผลตามข้อนี้

ดังนั้น อุปปีพกกรรมนี้ จึงถือว่าเป็นกรรมที่ส่งผลตรงกันข้ามกับกรรมเดิมหรือกรรมเก่าที่กำลังให้ผลอยู่ ถ้าชีวิตกำลังเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างดี กรรมนี้ก็จะคอยทำให้บุคคลนั้นต้องขาดทุน หรือเสื่อมลงเรื่อย ๆ หรือถ้าชีวิตที่กำลังซัดสนยากจน กรรมนี้จะคอยทำให้ชีวิตค่อย ๆ ดีขึ้น หรือดีขึ้น ดีขึ้น เรียกได้ว่า เป็นฝ่ายค้านตลอดกาล ถ้าชั่วก็ค้านให้มันดีขึ้น ถ้าดีอยู่ก็ค้านให้ค่อย ๆ เสื่อมลง การให้ผลของกรรมข้อนี้จึงมีลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไป เปรียบเหมือนกับหยดน้ำที่ไหลลงคุ่ม ก็ สามารถทำให้คุ่มเต็มได้เช่นเดียวกัน

8. อุปฆาตกรรม หมายถึงกรรมตัดรอนหรือกรรมพิฆาต ทำหน้าที่เข้าไปฆ่ากรรมอื่น ๆ และวิบากของกรรมอื่นให้ขาดลงอย่างเฉียบพลันทันที เป็นกรรมที่พลิกสถานการณ์จากหน้ามือเป็น หลังมือทีเดียว เช่น คนที่มีชนกรรมแต่งไว้อย่างดีเลิศ มีชีวิตที่มั่นคงร่ำรวย เป็นอยู่อย่างสบาย เมื่อ อุปฆาตกรรมในอดีตตามให้ผลทันแล้ว ย่อมพลิกชีวิตของบุคคลนั้นให้ล้มละลาย กลายเป็นขอทาน หรือตายไปทันที หรือเดิมชนกรรมแต่งไว้มาก แต่กลับได้กลายเป็นเศรษฐีร่ำรวยมหาศาลไปทันทีก็มี

อุปฆาตกรรมนี้ เป็นฝ่ายตรงข้ามกับชนกรรมและอุปถัมภกกรรม เมื่อทำหน้าที่ ให้ผลของมันย่อมตัดรอนผลของชนกรรมและอุปถัมภกกรรมให้ขาดลงทันที แล้วตนเองก็เข้าไปให้ผลแทนที่อย่างฉับไว อุปฆาตกรรมนี้มีลักษณะคล้ายกับอุปปีพกกรรม แต่ให้ผลที่รุนแรง กว่า รวดเร็วกว่าอุปปีพกกรรม

อุปปีพกกรรม เมื่อจะให้ผลก็จะค่อยเป็นค่อยไป เป็นไปอย่างช้า ๆ ไม่รวดเร็วฉับพลัน บีบคั้นให้ค่อย ๆ เสื่อมลง หรือค่อย ๆ เจริญขึ้น แต่ในกรณีของอุปฆาตกรรมนี้ เมื่อให้ผลจะเป็นไปแบบฉับพลันทันที ก็อาจจะเจริญขึ้นหรือเสื่อมลงก็เป็นไปอย่างรวดเร็ว เช่นคนถูกรางวัลเป็น มหาเศรษฐีในขณะนั้นเอง หรือที่เป็นคนรวยอยู่แล้ว กลับต้องได้รับภัยพิบัติต่าง ๆ จนกลายเป็น ยากหรือตายไปทันที

อุปฆาตกรรม มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อุปปีฆกกรรม” หมายถึง กรรมที่ทำหน้าที่ เข้าไปตัดขาด หรือประหารกรรมและวิบากของกรรมอื่น ให้มีสภาพที่ตรงข้ามกับตนทันทีในเวลา ที่กรรมดีให้ผลอยู่ กรรมชั่วอย่างหนึ่งจะเข้ามาตัดตอนกรรมดีนั้นให้ดับไป หรือในเวลา ที่กรรมชั่ว ยังให้ผลอยู่ ก็จะมีกรรมดีอีกอย่างหนึ่งเกิดขึ้นมาตัดตอนกรรมชั่วนั้นให้เสื่อมลงไป (มโนรถปुरुณี เล่ม 2 , 2525 : 125) กรรมนี้แบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ

8.1 อุปฆาตกรรมฝ่ายอกุศล ถือว่าเป็นกรรมตัดรอนฝ่ายชั่ว เมื่อกรรมนี้มี โอกาสเหมาะสมมาทันเจ้าของกรรมแล้ว ย่อมทำหน้าที่เข้าไปฆ่ากุศลกรรม คุณงามความดีทั้งหลาย หรือความสุขความเจริญของบุคคลให้สิ้นสุดลงอย่างเด็ดขาดไม่ให้เหลือเลยให้ผลแบบ ทันทีทันใดไม่เนิ่นช้าเหมือนกับอุปปีพกกรรม เช่น คนที่ผลกรรมดีให้ผลอยู่ ชีวิตมีความ

8.2 อุปมาตกรรมฝ่ายกุศล เป็นกรรมตรอนฝ่ายดี กรรมนี้เมื่อได้โอกาสที่เหมาะสมหรือตามมาทันเจ้าของกรรมแล้ว ก็ทำหน้าที่เข้าไปมาวิบากของอกุศลกรรมให้สิ้นสุดลงอย่างเด็ดขาด ทำให้ความทุกข์ทรมานหรือภัยพิบัติของผู้นั้นต้องพ่ายแพ้ในขณะนั้นทันที เช่น คนที่เป็นขาก ขากจนขัดสนมาตลอด แต่กลับประสบกับความโชคดียิ่งใหญ่หลวง กลายเป็นคนที่ร่ำรวยขึ้นมาทันใด

ในกรณีที่คนทำกรรมชั่วมาตลอด เมื่อตายไปได้ไปเกิดในสวรรค์ หรือได้บรรลุนิพพานอริยผล สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาก็มีมาก บางคนอาจจะพิจารณาว่าความดีที่บุคคลนั้นได้รับ ไม่เหมาะสมกับกรรมชั่วของเขา กลับได้ดียิ่งกว่าคนทำดีเป็นหลายเท่า ทั้งนี้ก็เนื่องจากว่า กรรมดีจำนวนมากที่เขาเคยทำไว้ในอดีตมีโอกาสดมมาทัน และให้ผลของมันเองหักล้างกรรมชั่วทุกอย่างให้หมดไป (พระราชวิสุทธิโสภณ 2519 : 158)

9. อกุศลกรรม หมายถึง กรรมหนัก กรรมให้ผลรุนแรง กรรมนี้เป็นกรรมที่หนักกว่ากรรมอื่น ๆ ในขณะเดียวกันก็มีโอกาสให้ผลก่อนกรรมอื่น ๆ เช่นเดียวกัน ถ้าไม่มีกรรมอื่นมาขัดขวาง เป็นกรรมที่มีโทษมากหรือมีคุณมาก จึงทำหน้าที่ให้ผลก่อนกรรมอื่น ๆ กรรมนี้ท่านเปรียบเหมือนกับว่า ก้อนกรวดหรือก้อนเหล็กแม้มีขนาดเท่าเม็ดลัดพันธุ้ศกกดที่คนโยนลงไป ในแม่น้ำย่อมจมลงอย่างเดียวไม่สามารถจะลอยขึ้นมาเหนือน้ำได้อีกเลย (มโนรถปฐณี เล่ม 2, 2525 : 118)

อกุศลกรรม มีอยู่ 2 อย่าง คือ

9.1 อกุศลกรรมฝ่ายอกุศล เป็นกรรมหนักฝ่ายชั่วที่หนักกว่ากรรมอื่น ๆ เช่น อนันตริยกรรม 5 เป็นต้น (มโนรถปฐณี เล่ม 2, 2525 : 118) กรรมนี้สามารถจะให้ผลกรรมแก่เจ้าของกรรมในชาติที่ 2 คือชาติหน้า กรรมอื่น ๆ ไม่มีอำนาจมาขวางกั้นการให้ผลของกรรมชนิดนี้ได้ นอกจากจะเป็นอกุศลกรรมด้วยตนเอง อกุศลกรรมใดมีความสำคัญกว่า มีกำลังแรงกว่า อกุศลกรรมนั้นย่อมทำหน้าที่เป็นหัวหน้าเพื่อเป็นตัวให้ผลก่อน อกุศลกรรมใดมีกำลังน้อยกว่าอ่อนกว่า ก็จะให้ผลกรรมหลังจากนั้น คนผู้ทำบาปกรรมหนัก เมื่อตายไป อกุศลกรรมฝ่ายอกุศลจะนำไปเกิดในอบายภูมิทั้ง 4 ทนที อกุศลกรรมฝ่ายอกุศลที่เป็นกรรมหนัก ได้แก่

1) นิยตมิจฉาทิฎฐิกรรม คือ การมีความเห็นผิดอันดังลงไป เช่น คนที่มีความเห็นว่า บาปบุญคุณโทษไม่มีจริง พ่อแม่ไม่มีบุญคุณต่อลูกจริง เป็นต้น

2) อนันตริยกรรม คือ กรรมอันเป็นบาปหนัก จะให้ผลในชาติต่อไป มีอยู่ 5 ประการ คือ ฆ่ามารดา ฆ่าบิดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงพระโลหิตห้อ และทำพระสงฆ์ให้แตกจากกัน อนันตริยกรรมทั้ง 5 ประการนี้ มีโทษหนักและมีลำดับการให้ผลก่อนและหลัง ดังต่อไปนี้ คือ

- 1) สังฆเภทอนันตริยกรรม
- 2) โลหิตุปบาทอนันตริยกรรม
- 3) อรหันตฆาตอนันตริยกรรม
- 4) มาตุฆาตอนันตริยกรรม
- 5) ปิตุฆาตอนันตริยกรรม

ถ้ามีคนผู้มีใจหยาบช้าโหดร้าย ทำอนันตริยกรรมครบทั้ง 5 ประการ เมื่อเขาตายจากโลกนี้ไปแล้ว สังฆเภทอนันตริยกรรม ถือว่าเป็นกรรมที่หนักที่สุดกว่าอนันตริกรรมข้ออื่น ๆ จะทำหน้าที่เป็นพนักงานตกแต่งปฏิสนธิให้ผลก่อนกรรมอื่น ๆ ชักนำผู้ทำบาปกรรมนี้ไปบังเกิดเป็นสัตว์นรก เสวยทุกข์เวทนาอันแสนสาหัส โดยไม่มีเวลาว่างเลย (พระราชวิสุทธิโสภณ, 2519 : 227)

9.2 ครุกรรมฝ่ายกุศล เป็นกรรมหนักฝ่ายดี ส่งผลให้ผู้ประกอบกรรมนี้ไปบังเกิดในสุคติภูมิในชาติต่อไป อย่างแน่นอน ไม่มีข้อยกเว้น ครุกรรมฝ่ายกุศลนี้ได้แก่ มหัคคตกรรม คือ สมบัติ 9 ประการ เป็นกรรมหนักฝ่ายดี ทำหน้าที่ให้ผลกรรมก่อนกรรมอื่น ๆ (พระพุทธโฆษาจารย์, 2540 : 224) กรรมหนักฝ่ายดีทั้ง 9 ประการนี้ คือ

9.2.1 รูปฌานกุศล 5 ประการ คือ

- 1) ปฐมฌานกุศล
- 2) ทุติยฌานกุศล
- 3) ตติยฌานกุศล
- 4) จตุตถฌานกุศล
- 5) ปัญจฌานกุศล

9.2.2 อรูปฌานกุศล 4 ประการ คือ

- 1) อากาสานัญจายตนฌาน
- 2) วิญญานัญจายตนฌาน
- 3) อากิญจัญญายตนฌาน
- 4) เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน

มหัคคตกรรมทั้ง 9 ประการนี้ เรียกว่า ครุกรรมฝ่ายกุศล ผู้ที่จะเสวยความสุขในขั้นนี้ได้ ต้องปฏิบัติสมาธิภาวนาจนได้บรรลุมานขั้นต่าง ๆ สูงขึ้นไปเรื่อย ๆ เมื่อผู้นั้นตายไปมานกุศล

10. พหุลกรรม หมายถึง กรรมที่ทำไว้มากหรือกรรมหนา คือหนาด้วยความดี มีศีลธรรม หรือหนาด้วยความชั่วเพราะขาดคุณธรรมประจำใจ (พระพุทธโฆชะ 2540 : 224) กรรมนี้มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อาจินณกรรม” แปลว่า กรรมที่สั่งสมไว้บ่อย ๆ หรือทำมาจนเคยชิน แม้จะทำได้ครั้งเดียว แต่ก็นึกถึงกรรมนั้นบ่อย ๆ สั่งเสพกรรมนั้นบ่อย ๆ กรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ ถ้าทำอย่างสม่ำเสมอก็กลายเป็นกรรมที่หนักได้ เมื่อผู้นั้นตายไปแล้วถ้าไม่มีกรรมเลย พหุลกรรมนี้จะให้ผลกรรม กรรมข้อนี้เปรียบเหมือนกับว่า นักมวยปล้ำ 2 คนบนเวที ใครมีกำลังมากกว่า คนนั้นก็สามารทำให้อีกคนหนึ่งล้มคือพ่ายแพ้ไปได้ (มโนรปุรณิ เล่ม 2, 2525 : 119) พหุลกรรมมีอยู่ 2 ฝ่าย คือ

10.1 พหุลกรรมฝ่ายอกุศล เป็นกรรมหนาฝ่ายชั่ว มีผลด้านลบต่อผู้ทำ ผู้ทำทุจริตกรรมไว้มาก ถึงแม้จะเป็นกรรมไม่หนักแต่ก็พอกพูนขึ้นเรื่อย ๆ จนกลายเป็นกรรมชั่วที่หนาขึ้นมาได้ เหมือนหยดน้ำที่ไหลลงคุ่มทีละหยดย่อมทำให้คุ่มเต็มได้เช่นเดียวกัน ผู้ทำกรรมนี้เป็นประจำมักจะหวาดคิดถึงกรรมชั่วที่ตนเคยทำมา จนเป็นภาพนิมิตติดใจทำให้ตนเองต้องเดือดร้อน โทมนัสไม่จบสิ้น

10.2 พหุลกรรมฝ่ายกุศล เป็นกรรมหนาฝ่ายดี มีผลเป็นบวกแก่เจ้าของกรรม ทำให้รู้สึกยินดีเมื่อนึกถึงกรรมที่ตนเคยทำมา กรรมดีประเภทนี้คือ ทำดี พูดดี คิดดี เป็นประจำ เมื่อกรรมนี้ได้อาสวณปัจจัยเป็นเวลานาน ก็มีผลทำให้เจ้าของกรรมมีความสุขตลอดเวลาเช่นกัน

การให้ผลของพหุลกรรมนี้ จะดำเนินไปตามแรงของกรรมดีหรือกรรมชั่ว คือ ถ้าหากกรรมชั่วมีกำลังมากกว่า พหุลกรรมที่เป็นกรรมดีมีกำลังน้อยกว่าพหุลกรรมที่เป็นกรรมชั่วจะทำให้หน้าที่ชักนำไปคนนั้นไปเกิดในอบายภูมิ แต่ถ้าหากว่าพหุลกรรมฝ่ายดีมีกำลังมากกว่าพหุลกรรมฝ่ายชั่ว กรรมฝ่ายดีจะทำให้หน้าที่ชักนำบุคคลนั้นไปเกิดในสุคติภูมิ ซึ่งเป็นภพภูมิที่มีแต่ความสุขแทน (พระราชวิสุทธิโสภณ, 2519 : 314-315)

11. อาสันนกรรม หมายถึง กรรมที่ทำเมื่อคนจนจะตาย หรือกรรมที่นึกได้ในเวลาที่ยังจะตาย (มโนรปุรณิ เล่ม 2, 2525 : 121) กรรมข้อนี้จะให้ผลของมันเองถ้าไม่มีกรรมหรือพหุลกรรม กรรมที่คนทำตอนใกล้จะตายหรือนึกได้ตอนใกล้ตายนี้ จะให้ผลก่อนเพราะอยู่ใกล้ปากทาง จิตไปนึกห่วงอาณมณีนันไว้แน่นทั้งที่เป็นฝ่ายดีและชั่ว อาสันนกรรมนี้เป็นกรรมที่ใกล้กับจิตจิดและปฏิสนธิจิต ถึงแม้มีกำลังน้อยก็ให้ผลก่อนกรรมอื่น ๆ ได้

ท่านเปรียบเหมือนกับรถที่ติดไฟแดง เมื่อไฟเขียวเปิดแล้ว รถที่อยู่ข้างหน้าถึงแม้จะมีกำลังน้อยก็ย่อมออกไปได้ก่อน พอผ่านไปประยะหนึ่งรถที่มีกำลังดีกว่า ย่อมแซงหน้าขึ้นไปได้ ผลของอาสังคมนครนี้ให้ผลก่อนก็จริงแต่ให้ผลในระยะสั้น เมื่อสิ้นแรงอาสังคมนครแล้ว ก็เป็นโอกาสของอาจินณกรรมหรือพหุลกรรม คือ กรรมที่ตนเคยทำไว้จนเคยชิน เคยทำไว้จนเป็นนิสัย จะให้ผลต่อไป (วคิน อินทสระ, 2536 :10)

การให้ผลของกรรมข้อนี้เปรียบเหมือนกับว่า โคที่อยู่ในคอก เมื่อนายโคบาลเปิดประตูคอกออกแล้ว โคตัวใดอยู่ใกล้ปากคอก ถึงแม้จะเป็นโคแกมีกำลังน้อย แต่ก็สามารถออกจากคอกได้ก่อนโคตัวอื่น ๆ ฉะนั้นอาสังคมนครนี้ก็ให้ผลเช่นเดียวกันฉนั้น (มโนรถปฐณี เล่ม 2, 2525 : 121) อาสังคมนครนี้มี 2 ฝ่าย คือ

11.1 อาสังคมนครฝ่ายอกุศล เป็นกรรมจวนเจียนฝ่ายชั่ว คนที่กำลังจะตายก็ยังประกอบความชั่วอยู่ เช่น อาจจะถูกความโกรธครอบงำ ผูกความแค้นไว้กับคนอื่น หรือฆ่าสัตว์ ทำทุจริตกรรมอื่น ๆ เป็นต้น ในขณะที่กำลังเพเลิดเพลินอยู่กับกรรมชั่วนั้น ก็ต้องมีอันถูกยิงตาย หรือตายด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง อาสังคมนครฝ่ายชั่วนี้มีอำนาจส่งให้ผู้นั้นไปเกิดในอบายภูมิทันที

11.2 อาสังคมนครฝ่ายกุศล เป็นกรรมจวนเจียนฝ่ายดี เช่น การถวายทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เป็นต้น คนที่ทำกุศลกรรมบางอย่างมาเป็นเวลานาน เขาไม่สนใจที่จะนึกถึงกรรมนั้นอีก หรืออาจจะลืมไปก็มี แต่ในขณะที่ใกล้จะตายเขานึกถึงความดีนั้นขึ้นมาได้ ทำให้จิตใจเบิกบาน กุศลจิตเกิดขึ้น มองเห็นคุณความดีที่ตนได้เคยทำไว้ เมื่อเขาตายไปในขณะนั้น อาสังคมนครฝ่ายกุศลย่อมทำหน้าที่ชักนำให้เขาไปเกิดในโลภสวรรค์ได้ (พระราชวิสุทธิโสภณ, 2519 : 266) ดังนั้น จึงมักมีประเพณีทำบุญให้คนเจ็บหนัก เช่น มารดาบิดา กำลังป่วยหนัก ลูกหลานจึงไปนิมนต์พระสงฆ์มาให้ศีลบั้ง ถวายสังฆทานบั้ง ฟังเทศน์บั้ง ก็เพื่อให้ผู้ป่วยได้สร้างอาสังคมนครฝ่ายกุศลนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม การให้ผลของอาสังคมนครทั้ง 2 ฝ่ายนี้ บางครั้งก็ดูเหมือนให้ผลตรงกันข้ามกับสภาพกรรมเดิมที่เจ้าของกรรมได้เคยทำไว้ เพราะว่าบางคนไม่ได้เคยทำความดีไว้เลยในเวลาที่ใกล้ตายคิดถึงผลกรรมชั่วที่ตนจะได้รับ จึงรีบทำความดีต่าง ๆ ไว้ ในขณะที่ความดีนั้นเอง มีเหตุที่ทำให้ตนเองต้องเสียชีวิต กรรมดีที่เขาทำในขณะนั้น ก็จะชักนำให้เขาไปเกิดในสุคติภพได้ในทำนองเดียวกัน คนที่ทำความดีมาตลอดมีกรรมชั่วเป็นบางครั้ง ในเวลาใกล้ตายเกิดความผิดใจวุ่นไปทำกรรมชั่วเล็กน้อยบางอย่างเข้า และเสียชีวิตในขณะที่ทำความชั่วนั้น กรรมนั้นจะชักนำให้เขาไปเกิดในทุคติได้เช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม การให้ผลกรรมทั้ง 2 ฝ่ายนี้จะให้ผลไม่ได้นาน

12. กตัตตากรรม หมายถึง กรรมสักว่าทำ หรือกรรมที่ทำโดยไม่มีความตั้งใจที่จะทำอย่างนั้นจริงๆ หรือกรรมที่กระทำโดยความประมาทซึ่งผู้ทำไม่ได้คิดว่า จะเกิดผลร้ายแรงจนถึงแก่ชีวิต ไม่ได้มีความจงใจอย่างเต็มที่คล้ายกับว่าไม่ได้เต็มใจทำ กรรมนี้จึงมีกำลังอ่อน มีกำลังน้อยกว่ากรรมอื่น ๆ ทั้งหมด น้อยจนกระทั่งว่าผู้ทำกรรมไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นบุญหรือเป็นบาป ไม่ได้สนใจเป็นพิเศษอะไรเลย เพียงแต่สักว่าทำเท่านั้น แต่กรรมนี้ก็มีการให้ผลเหมือนกับกรรมอื่น ๆ แก่เจ้าของกรรม คือ ถ้าไม่มีครุกรรม อาสันนกรรม หรืออาจิณณกรรม อย่างใดอย่างหนึ่งมาขัดขวางไว้ กรรมนี้จึงจะมีโอกาสให้ผลและนำไปสู่ปฏิสนธิคือการเกิดใหม่ (พระพุทธโฆษาจารย์, 2540 : 224) ซึ่งกำหนดแน่นอนไม่ได้ว่าจะในช่วงใด แต่จะให้ผลแน่นอนไม่ชาติใดก็ชาติหนึ่ง

กรรมข้อนี้เปรียบเหมือนกับลูกศรที่คนบ้ายิงไป หรือท่อนไม้ที่คนบ้ำขว้างไป ไม่มีเป้าหมายแน่นอนว่า ลูกศรหรือท่อนไม้นั้นจะไปตก ณ ที่ใด เพราะเขายิงหรือขว้างไปตามประสาคนบ้ำไม่มีเป้าหมายแน่นอน กำหนดไม่ได้ว่าจะไปตกในสถานที่แห่งใดในพื้นที่นี้ แต่สิ่งที่กำหนดได้ชัดเจนก็คือ ลูกศรหรือท่อนไม้นั้นจะต้องตกลงบนพื้นแน่นอน (มโนรปุรณฺณิ เล่ม 2, 2525 : 122) กตัตตากรรมมี 2 อย่าง คือ

12.1 กตัตตากรรมฝ่ายอกุศล เป็นกรรมสักว่าทำฝ่ายไม่ดี เช่น เห็นเพื่อนไปทำความชั่วก็ไปทำกับเขาบ้าง แต่อยู่ข้างหลังเพื่อน หรือเป็นเพียงตัวประกอบ ไม่ได้ตั้งอกตั้งใจที่จะไปก่อกรรมทำบาปอย่างจริงจัง แต่ก็ถือว่าเป็นบาปที่มีผลต่อผู้ทำเช่นเดียวกับกรรมอื่น ๆ ถึงแม้จะเป็นเพียงกรรมสักแต่ว่าทำก็ตาม มีผลทำให้คนไปเกิดในสุคติภูมิได้

12.2 กตัตตากรรมฝ่ายกุศล เป็นกรรมสักว่าทำฝ่ายดี สักแต่ว่าทำเท่านั้นเอง เช่น เห็นคนอื่นรับศีล ก็รับไปอย่างนั้นไม่ได้ตั้งใจจะรับศีลอย่างแท้จริง ทำไปพอเป็นพิธีเท่านั้น หรือเห็นคนอื่นกราบพระ ก็ทำไปอย่างนั้นกับเขาเหมือนกัน แต่ไม่ได้นอบน้อมด้วยใจจริง เพียงทำไปตามหน้าที่เท่านั้น อย่างไรก็ตาม กรรมดีที่สักแต่ว่าทำนี้มีผลต่อคนเหมือนกับกรรมอื่น ๆ แต่มีผลน้อย ส่งผลให้ไปเกิดในสุคติภูมิได้ถ้าไม่มีกรรมอื่นขัดขวาง

สรุปได้ว่า กรรมในอรรถกถานั้นเป็นการรวบรวมกรรมประเภทต่าง ๆ ที่มีกระจัดกระจายอยู่ในพระไตรปิฎก มาจัดไว้เป็นหมวดหมู่ โดยยึดหลักกรรมที่ให้ผลตามลำดับเวลา ซึ่งมี 4 ประการคือ ทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม อุปปัชชเวทนิยกรรม อุปปราปรียเวทนิยกรรม และอโหสิกรรม โดยยึดหลักกรรมที่ให้ผลตามหน้าที่มี 4 ประการ คือ ชนกกรรม อุปัตถัมภกกรรม อุปปีฬกกรรม และอุปฆาตกรรม และโดยยึดหลักการให้ผลตามลำดับความหนักเบา มี 4 ประการเช่นกัน คือ ครุกรรม พหุลกรรม หรืออาจิณณกรรม อาสันนกรรม และกตัตตากรรม หรือ กตัตตาวาปน

4. เกณฑ์การวินิจฉัยกรรม

กรรมเป็นหลักแห่งการกระทำที่สำคัญของมนุษย์ที่พระพุทธศาสนาได้สอนว่า การกระทำที่มีเจตนาหรือความตั้งใจเป็นตัวนำจึงจะเป็นกรรม การกระทำที่ไร้เจตนาประกอบ เช่น กรณีคนละเมอเดินเวลากลางคืนจัดเป็นเพียงกิริยาอาการที่เกิดขึ้น ยังไม่เป็นกรรม การกระทำจัดเป็นกรรม เพราะมีเจตนาเป็นส่วนกระตุ้น ถ้าเจตนาไม่ดีเพราะประกอบด้วยอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ และโมหะ กรรมที่ทำความด้วยเจตนาไม่ดีนี้เป็นอกุศลกรรม ส่วนกรรมที่ทำความด้วยเจตนาดีมีกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ จัดเป็นกุศลกรรมหรือกรรมดี

แต่อาจมีข้อโต้แย้งว่า เจตนาที่ดีไม่เป็นประกันว่าผลกรรมจะออกมาดีเสมอไป เช่น พยาบาลฉีดยาให้คนไข้ด้วยเจตนาช่วยชีวิตของเขา แต่เธอฉีดยาผิดทำให้คนไข้ตาย การทำอย่างนี้ของพยาบาลเป็นกรรมดีหรือไม่ ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คืออะไรเป็นเกณฑ์ตัดสินกรรมดีและกรรมชั่ว

เกณฑ์วินิจฉัยกรรมดีและกรรมชั่วในพระพุทธศาสนา ประมวลสรุปได้เป็น 3 ประการ คือ

2.1 พิจารณามูลเหตุของการกระทำว่ากรรมนั้นเกิดจาก เจตนาเช่นใด ถ้าเกิดจากเจตนาดีที่มีกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ กรรมนั้นดี จัดเป็นกุศลกรรม ถ้าเกิดจากเจตนาไม่ดีมีอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ กรรมนั้นไม่ดี จัดเป็นอกุศลกรรม

2.2 พิจารณาผลลัพธ์หรือวิบากของกรรม นั่นก็คือ กรรมใดทำไปแล้วก่อให้เกิดความเดือดร้อนใจภายหลัง กรรมนั้นไม่ดี ดังบาลีว่า

น ตั กมมํ กตํ สาธุ	ยํ กตฺวา อนุตฺตปฺปติ
ยสฺส อสฺสํมุโข โรทํ	วิปากํ ปฏฺิเสวติ

กรรมใดทำแล้วย่อมเดือดร้อนภายหลังมีหน้ำนองน้ำตาร้องไห้อยู่ เสวยผลแห่งกรรมใด กรรมนั้นทำแล้วไม่ดีเลย

ส่วนกรรมใดทำไปแล้วไม่เดือดร้อนใจภายหลัง กรรมนั้นดี ดังบาลีว่า

ตณฺหํ กมฺมํ กตฺถํ สาธุ ยํ กตฺวา นานฺตปฺปติ
ขสฺส ปิติโส สุมโน วิปากํ ปฏฺเสวติ

กรรมใดทำไปแล้ว ไม่ทำให้เดือดร้อนภายหลัง มีหัวใจชุ่มชื้นเบิกบานเสวยผลแห่งกรรมใด กรรมนั้น ทำดีแล้ว (พระไตรปิฎก เล่มที่ 15, 2539 : 81 ; พระไตรปิฎก เล่มที่ 25, 2539 : 23)

ถ้าเอาเกณฑ์นี้ตัดสิน พยาบาลผู้ฉีดยาคนไข้ด้วยหวังจะช่วยชีวิต แต่ทำให้คนไข้ตาย เพราะความประมาท กรรมของเธอไม่บริสุทธิ์ เพราะสร้างความเดือดร้อนขึ้นภายหลัง การกระทำกรรมจะดีหรือไม่ คู่กันที่สองส่วนรวมกันคือ เจตนาและผลลัพธ์ที่ตามมา(พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต), 2539 : 29 - 30)

2.3 พิจารณาตามหลักของมโนกรรม

มโนกรรม คือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี โดยพิจารณาว่าการกระทำอย่างนั้น ตนเองติเตียนตนเองได้หรือไม่ เสียความเคารพตนหรือไม่ อีกอย่างหนึ่งให้พิจารณาว่ากรรมที่ตนทำลงไปนั้น นักปราชญ์หรือบัณฑิตชนทั้งหลายยอมรับหรือไม่ ชื่นชมสรรเสริญ สนับสนุนหรือไม่ (พระธรรมปิฎก, 2538 : 179)

การพิจารณาเพื่อประกอบการวินิจฉัยกรรม ที่บุคคลทำลงไปแล้วว่าเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว ให้พิจารณาตามหลัก 3 ประการนี้ โดยถือความรู้สึกภายในเป็นที่ตั้ง คือกรรมอย่างใดที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น เป็นไปเพื่อทำให้จิตใจเศร้าโศกมัวหมองเกิดความไม่สบายใจติดตามมาถือว่าเป็นกรรมชั่ว แต่ถ้าเป็นกรรมดี ย่อมเป็นไปเพื่อ ก่อให้เกิดความสุข ความเบิกบานใจถือว่าเป็นกรรมดี

5.การให้ผลของกรรม

พระพุทธเจ้าตรัสยืนยันการให้ผลของกรรมในลักษณะต่างๆ ซึ่งพิจารณาได้ว่า หลักกรรมนั้นให้ผลใน 2 ระดับ คือ ผลชั้นใน คือผลที่เกิดขึ้นในจิตใจ และผลชั้นนอกคือ ผลที่เกิดขึ้นในภายนอกหรือในทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นชื่อเสียง เกียรติยศ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การให้ผลของกรรมนั้นเป็นไปตามหลักพินิจยามว่า “หว่านพืชเช่นใดได้ผลเช่นนั้น (ผู้ทำดีได้ดี ผู้ทำชั่วได้ชั่ว) (พระไตรปิฎก เล่มที่ 15, 2539 : 364) หมายถึงความดีหรือความชั่วตลอดจนสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์นั้น ขึ้นอยู่กับการกระทำของมนุษย์ จากการเกี่ยวเนื่องกันของกรรมและการให้ผลของกรรมนี้ นับเป็นกระแสต่อเนื่องมาจากการกระทำของบุคคลที่ยังมีกิเลสตัณหา ดังพุทธดำรัสว่า “ฉันท์หาญ

1.1 กรรมดี ผลดีที่ได้รับ

1.1.1 คนใจดีมีความสงสารสัตว์ เว้นจากการทำร้ายร่างกาย หรือการฆ่าชีวิตสรรพสัตว์ทั้งหลายให้ความรักและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดชาติหน้าจะเป็นคนมีอายุยืน

1.1.2 คนใจดี ไม่เบียดเบียนสัตว์ ช่วยเหลือสัตว์ให้พ้นทุกข์ เกิดชาติหน้าจะเป็นคนมีโรคน้อย

1.1.3 คนใจดี ใจหนักแน่น ไม่โกรธง่าย ไม่แสดงความโกรธ เกิดชาติหน้าจะเป็นคนมีผิวพรรณงาม

1.1.4 คนใจดี ไม่อิจฉาริษยาใคร ยินดีด้วยลาก ยศ สรรเสริญของคนอื่นเกิดชาติหน้าจะเป็นคนมีอำนาจมาก

1.1.5 คนมีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความโอบอ้อมอารีให้ทานแก่สมณพราหมณ์เป็นนิคัย์ หรือสร้างสาธารณประโยชน์ให้แก่สังคม เกิดชาติหน้าจะเป็นคนร่ำรวย

1.1.6 คนมีใจอ่อนน้อม มีความเคารพ กราบไหว้บูชา นับถือปฐินิยัตถุทั้งหลายเกิดชาติหน้าจะมีตระกูลสูง

1.1.7 คนผู้สนใจใฝ่หาความรู้ ชอบเข้าหานักปราชญ์ไต่ถามปัญหาต่าง ๆ กับบัณฑิตทั้งหลาย เกิดชาติหน้าจะเป็นคนฉลาด มีปัญญาดี

1.2 กรรมชั่ว ผลชั่วที่ได้รับ

1.2.1 คนมีใจดุร้าย ชอบการฆ่าฟัน ชอบทำลายชีวิต เกิดชาติหน้าจะเป็นคนที่มีอายุสั้น

1.2.2 คนใจร้าย ชอบทรมาณสัตว์ให้ลำบาก เกิดชาติหน้าจะเป็นคนจี้โรค มักเป็นโรคที่รักษาไม่หาย มีโรคประจำตัว

1.2.3 คนผู้มักโกรธ ถูกว่านิดว่าน้อยก็โกรธ ชอบผูกอาฆาตพยาบาท เกิดชาติหน้าจะเป็นคนมีรูปร่างไม่สวย มีผิวพรรณน่าเกลียด ไม่ชวนมอง

1.2.4 บุคคลผู้มีใจริษยาต่อลาภ ยศ สรรเสริญ หรือความสุขของผู้อื่น เกิดชาติหน้าจะเป็นคนมีอำนาจจวนเจียนน้อย คนไม่ค่อยเชื่อฟังเมื่ออยู่ในอำนาจหน้าที่ตำแหน่งสูง

1.2.5 คนผู้ตระหนี่ ไม่เคยให้สิ่งใดเป็นทาน ไม่เคยสร้างประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม เกิดชาติหน้าจะเป็นคนยากจน

1.2.6 คนผู้เย่อหยิ่ง ไม่เคารพ กราบไหว้ บูชา นับถือ บุคคลผู้ควรเคารพ กราบไหว้ บูชา นับถือ เกิดชาติหน้าจะเป็นคนมีตระกูลต่ำ

1.2.7 คนผู้ไม่สนใจใฝ่การศึกษาหาความรู้ ไม่ชอบเข้าหาสมณพราหมณ์ ไม่ชอบไต่ถามปัญหา กับบัณฑิตผู้รู้ทั้งหลาย เกิดชาติหน้าจะเป็นคนโง่ ไม่เฉลียวฉลาด มีสติปัญญาทึบ

กรรมดีกรรมชั่วกับผลที่ได้รับดังที่กล่าวมานี้ เป็นไปตามกฎของกรรมนิยาม ซึ่งเป็นเรื่องเห็นกันอยู่ทั่วไปในสังคมปัจจุบัน ในความไม่เท่าเทียมกัน ไม่เหมือนกันของคนในสังคม ผู้สร้างเหตุดีย่อมได้รับผลดีตอบแทน ผู้สร้างเหตุไม่ดีย่อมได้รับผลไม่ดีตอบแทน ดังพุทธดำรัสว่า

“พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับมาณพนั้นว่า มาณพ คนบางคนในโลกนี้ จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นผู้มักทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป เป็นคนเหี้ยมโหด มีมือเปื้อนเลือด หมกมุ่นอยู่ในการประหารประหาร ไม่เอ็นดูเหล่าสัตว์มีชีวิต... หากตายไปยังไม่เข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาตนรก ถ้าเกิดมาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง ย่อมเป็นคนมีอายุสั้น... (พระไตรปิฎก เล่มที่ 14 , 2539 : 376)

จากพุทธดำรัสที่กล่าวมานี้ ซึ่งให้เห็นว่า กรรมและผลของกรรมมีความสัมพันธ์กัน เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ตามหลักของกรรมนิยาม ขึ้นอยู่กับการกระทำของบุคคลผู้นั้น ซึ่งกรรมเป็นเรื่องของกฎธรรมชาติ ใครทำกรรมใดไว้ก็ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ทำให้คนเข้าใจเรื่องเหตุผลของการเกิดกรรม และจะทำให้คนเข้าใจในชีวิตตนเองมากขึ้น เข้าใจเท่าทันสภาพความเป็นจริงทั้งหลายของชีวิตว่า เหตุที่มีความแตกต่างกันนั้น เพราะกรรมและผลของกรรม สิ่งที่เราเป็นอยู่ หรือได้รับก็มาจากกรรมที่เราได้กระทำไว้ในอดีต และสิ่งที่เราจะได้รับหรือเป็นในอนาคตก็ขึ้นอยู่กับกรรมที่เราทำในปัจจุบันนี้เอง เมื่อคนมีความเข้าใจมากขึ้นก็ย่อมจะประกอบกรรมปัจจุบันให้ดี เพราะผลของกรรมจะสัมพันธ์กับเหตุเสมอ ทำให้คนไม่เกิดความท้อถอยในชีวิต และมีความเข้มแข็งที่จะต่อสู้ต่อไป

อย่างไรก็ตาม การให้ผลของกรรมตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อน สลับซับซ้อน เพราะต้องอาศัยเหตุปัจจัยหลายอย่างมาประกอบการพิจารณา การมอง และการพิจารณาผลกรรมเพียงด้านเดียว อาจทำให้เข้าใจผิดได้ เช่น ผู้ทำกรรมดีมาตลอด แต่กลับไม่มีความสุข มีแต่ความทุกข์ ความเดือดร้อนเข้ามาเบียดเบียนอยู่เนือง ๆ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่ากรรมในอดีตที่เป็นอกุศลของเขา กำลังให้ผลในชาติปัจจุบัน หรือในกรณีที่ผู้ทำกรรมชั่ว ทำอาชีพที่ผิดกฎหมาย ประพฤติผิดศีลธรรม แต่กลับมีความสุข ดำรงชีวิตอยู่อย่างสะดวกสบาย กฎหมายก็ยังเอาผิดเขาไม่ได้ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า กรรมในอดีตที่เป็นอกุศลของเขา กำลังให้ผลในชาติปัจจุบัน กรรมชั่วในชาติปัจจุบันจึงยังไม่มีโอกาสให้ผลนั่นเอง

นอกจากนี้ สิ่งที่เขาไม่ได้ในการพิจารณาขั้นตอนการให้ผลของกรรมก็คือ การพิจารณาตามหลักของคติ อุปธิ กาล และปโยค หลักการทั้ง 4 ประการนี้มีทั้งฝ่ายสมบัติและวิบัติ (พระธรรมปิฎก, 2538 : 191; พระธรรมวิสุทธิกวี, 2547 : 45-54) แบ่งออกเป็นฝ่ายละ 4 ประการ คือ

สมบัติ หมายถึง ข้อดี ความเพียบพร้อมสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบต่าง ๆ ช่วยเสริมส่งอำนวยโอกาสให้กรรมดีปรากฏผลออกมา และไม่เปิดช่องให้กรรมชั่วแสดงผล มีอยู่ 4 ประการ คือ

1. คติสมบัติ หมายถึง สมบัติแห่งคติ ความถึงพร้อมด้วยคติ คติหรือเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดในภพภูมิ ถิ่น ประเทศที่เจริญ เหมาะสมหรือเกื้อกูลแก่การดำเนินชีวิต หรือการไปในถิ่นที่อำนวย กรรมดีที่เกี่ยวข้องกับคติสมบัติจะให้ผลได้สมบูรณ์ ต้องอาศัยสถานที่หรือภูมิประเทศที่เหมาะสม เช่น ความเป็นผู้ซื่อตรง จะให้ผลได้อย่างสมบูรณ์ ก็เพราะเขาเข้าไปอาศัยอยู่ในสถานที่ที่คนทั้งหลายมีความต้องการความซื่อ คนที่มีความซื่อตรงย่อมมีความเจริญก้าวหน้า ณ สถานที่แห่งนั้น ถือว่าเป็นคติสมบัติของบุคคลนั้น แต่ถ้าบุคคลนั้นเข้าไปอาศัยอยู่ในสถานที่ที่เขาไม่ต้องการคนซื่อตรง หรืออยู่ท่ามกลางหมู่คนอันธพาล ความเป็นคนซื่อตรงนั้นย่อมไม่ให้เกิด (พร รัตนสุวรรณ, 2532 : 85)

2. อุปธิสมบัติ หมายถึง สมบัติของร่างกาย ความถึงพร้อมด้วยร่างกาย หรือมีรูปร่างดี มีหุ่นดี เช่น รูปร่างสวยงาม ร่างกายแข็งแรง หน้าตาทำทางดี เป็นต้น ถึงแม้เขาหรือเธอจะเกิดในสถานที่ห่างไกลความเจริญ แต่เพราะรูปร่างที่ดี อาจจะส่งผลให้เขาได้งานดีมียศตำแหน่งสูง มีผู้อุปการะส่งเสริมจนมีความสำเร็จในชีวิตสูงสุด เป็นต้น

3. กาลสมบัติ หมายถึง สมบัติแห่งกาล ความถึงพร้อมแห่งกาล เกิดในสมัยที่บ้านเมืองมีความสุข มีผู้ปกครองดี มีศีลธรรม ยกย่องคนดี ไม่ส่งเสริมคนชั่ว ทำการสิ่งใดก็ถูกต้องกาละ ถูกจังหวะ เหมือนกับต้นไม้ย่อมมีเวลาที่เหมาะสมในการผลิดอกออกผล ถ้าล่วงเลยเวลา ต้นไม้นั้นก็อาจจะไม่ให้เกิดผล หรือมีผลแต่ไม่สมบูรณ์

4. ปโยคสมบัติ หมายถึง สมบัติแห่งการประกอบ ความถึงพร้อมด้วยการประกอบกิจการงาน ทำเรื่องตรงกับที่เขาต้องการ ทำกิจการตรงกับความถนัดของตนเอง ทำงานจริงจัง ไม่ทำครึ่ง ๆ กลาง ๆ รู้จักทำ รู้จักดำเนินการ

ส่วนวิบัติ หมายถึง ข้อเสียหรือจุดอ่อน ความบกพร่องแห่งองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ไม่อำนวยแก่การที่กรรมดีจะให้ผล แต่กลับเปิดช่องให้กรรมชั่วแสดงผล (พระธรรมปิฎก, 2538 : 191) มีอยู่ 4 ประการ คือ

1. คติวิบัติ หมายถึง วิบัติแห่งคติหรือคติเสีย คือ เกิดในภพ ภูมิ ถิ่น ประเทศสภาพแวดล้อมที่ไม่เจริญ ไม่เหมาะสม ไม่เกื้อกูลแก่การดำเนินชีวิต สถานที่เดินทาง

ไปนั้นไม่เอื้ออำนวย แม้ว่าเขาจะไปเกิดในสุคติภพหรือมาเกิดเป็นมนุษย์ในตระกูลผู้ดี แต่สันดานที่เลวของเขายังมีอยู่ สักวันหนึ่ง เมื่อเขาไปอยู่ในคติวิบัติ มีสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีต่าง ๆ มาช่วยทำให้สันดานที่เลวออกมา เขาจะกลายเป็นผู้ทำกรรมชั่วต่าง ๆ ได้ง่าย เป็นเหตุให้เดือดร้อน เสียทรัพย์ เสียชื่อเสียง เป็นต้น (พร รัตนสุวรรณ, 2532 : 86)

2. อุปริวิบัติ หมายถึง วิบัติแห่งร่างกาย หรือมีร่างกายเสีย เช่น ร่างกายพิการ พิการ อ่อนแอ ไม่สวยงาม ไม่แข็งแรง กิริยาท่าทางน่าเกลียดไม่ชวนชม สุขภาพไม่ดี เจ็บป่วย มีโรคมาก คนดีถ้ามีร่างกายไม่สมบูรณ์ตามลักษณะที่กล่าวมานี้ กรรมดีย่อมให้ผลไม่เต็มที่ เพราะมีอุปริวิบัตินั่นเอง

3. กาลวิบัติ หมายถึง วิบัติแห่งกาล หรือมีกาลเสีย ทำให้ไม่ถูกเวลา เกิดในสมัยที่บ้านเมืองมีภัยพิบัติ ไม่สงบเรียบร้อย มีผู้ปกครองไม่ดี สังคมเสื่อมจากศีลธรรม มากด้วยการเบียดเบียนทำงานหรือดำเนินการใดไม่ถูกเวลา ไม่ถูกจังหวะ

4. ปโยควิบัติ หมายถึง ความวิบัติแห่งการประกอบหรือทำกิจการเสีย เช่น ฝกไฟในการทำกิจการหรือเรื่องราวที่ผิด ทำงานไม่ตรงกับความถนัดขัดกับความสามารถของตน ขยันหมั่นเพียรในการทำงานที่ทุจริต ผิดกฎหมาย ขัดกับหลักธรรม ผลกรรมดีต่าง ๆ ที่เคยทำมาจึงไม่มีโอกาสให้ผล เพราะมีปโยควิบัตินั่นเอง

แนวความคิดเรื่องสมบัติและวิบัติ เป็นอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพิจารณาเรื่องการให้ผลของกรรมทั้งหลาย หลักธรรมทั้ง 2 นี้ จะต้องนำมาประกอบพิจารณาคู่กัน จึงจะทำให้เข้าใจขั้นตอนให้ผลของกรรมดียิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น

คู่ที่ 1 คติสมบัติ เช่น นาย ก. เกิดในถิ่นที่มีความเจริญ มีสิ่งแวดล้อมดี มีสถาบันการศึกษาที่ส่งเสริมการเรียนเป็นอย่างดี ถึงแม้ว่า นาย ก. จะมีสติปัญญาและความขยันไม่มากเท่าไร แต่เขาก็มีโอกาสได้รับการศึกษาสูง เข้าถึงสถานะทางสังคมที่สูงกว่า นาย ข. ซึ่งมีสติปัญญาดีและความขยันมาก แต่นาย ข. กลับไปเกิดในป่าเขาถ้ำนาไพร ห่างไกลความเจริญ เป็นต้น

คติวิบัติ เช่น ในสถานที่นั้นมีคนปราชญ์ผู้มีความประพฤติปฏิบัติชอบ สอนให้คนเป็นคนดี มีอาชีพที่มั่นคง แต่นาย ค. กลับไปเกิดในป่าดงหรือถิ่นทุรกันดาร แม้นาย ค. จะมีสติปัญญาดีเพียงไร ก็ไม่มีโอกาสพัฒนาตนให้สูงกว่าที่เป็นอยู่ได้

คู่ที่ 2 อุปริวิบัติ เช่น คุณ ก. กับคุณ ข. มีวิชาความรู้ดีเท่ากัน มีความขยันเท่ากัน มีนิสัยดีทั้งคู่ ไปสมัครงานในตำแหน่งพนักงานต้อนรับ แต่คุณ ก. มีรูปร่างหน้าตาไม่สวย ส่วนคุณ ข. มีรูปร่างหน้าตาสวยกว่า คุณ ข. ย่อมมีโอกาสได้งานมากกว่าคุณ ก. ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า คุณ ก. มีอุปริวิบัติคือเสียในด้านรูปร่างหน้าตา หรือว่าทั้งคุณ ก. และคุณ ข. มีความขยันเท่ากัน มีความดี

การพิจารณาเรื่องการให้ผลของกรรมตามหลักของสมบัติและวิบัติ เป็นเพียงส่วนหนึ่งจากเหตุปัจจัยที่เป็นส่วนประกอบทั้งหลาย กรรมดีไม่มีโอกาสแสดงผลที่น่ายินดีแก่เจ้าของกรรมก็เพราะมีฝ่ายวิบัติมาปิดไว้ กรรมชั่วไม่มีโอกาสให้ผลที่เป็นความทุกข์ ความเดือดร้อนแก่เจ้าของกรรมที่เขาควรจะได้รับก็เพราะในขณะนั้น กุศลกรรมที่มีอยู่ในฝ่ายสมบัติยังให้ผลของมันอยู่เมื่อเป็นอย่างนี้คนจึงมักมองว่า ทำดีได้ดีมีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป ถือว่ายังมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนจากหลักการที่เป็นจริง มองเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงไป ย่อมก่อให้เกิดความเข้าใจผิดได้ แต่อย่างไรก็ตาม กรรมทุกอย่างที่คนทำไปแล้ว มีผลต่อผู้ทำแน่นอน ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว ส่วนผลของกรรมนั้นจะเร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับกาลเวลา และเหตุปัจจัยอื่น ๆ ด้วย (พระมหาธนกร สุขเสริม, 2541 : 207-208)

6. แนวคิดเกี่ยวกับเหตุเกิดของกรรม

6.1 ตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนาเถรวาท สิ่งทั้งหลายทั้งปวงจะเกิดขึ้นมาลอยๆ ไม่ได้ เมื่อเกิดขึ้นย่อมมีเหตุมีปัจจัยเกี่ยวเนื่องกันไป เหตุเกิดของกรรมก็เช่นกัน ถ้าเป็นกรรมดี เรียก กุศลกรรม ได้แก่ ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง แต่ในทางกลับกัน ถ้าเป็นกรรมชั่ว เรียก อกุศลกรรม ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ดังมีหลักฐานที่เป็นพระพุทธรูปคำรัสว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ 3 อย่างนี้ เป็นเหตุให้เกิดกรรม 3 อย่างเป็นไฉน คือ โลภะ 1 โทสะ 1 โมหะ 1 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความโลภ เกิดแต่ความโลภ มีความโลภเป็นเหตุ มีความโลภเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นอกุศล กรรมนั้นมีโทษ กรรมนั้นมีทุกข์เป็นผล กรรมนั้นเป็นไป เพื่อเกิดกรรมต่อไป กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อความดับกรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความโกรธ เกิดแต่ความโกรธ... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความหลง เกิดแต่ความหลง... กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อความดับกรรม”

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ 3 อย่างนี้ เป็นเหตุเพื่อให้เกิดกรรม 3 อย่างเป็นไฉน คือ อโลภะ 1 อโทสะ 1 อโมหะ 1 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมใดซึ่งบุคคลทำด้วยความไม่โลภ เกิดแต่ความไม่โลภ มีความไม่โลภเป็นเหตุ

จากหลักฐานดังกล่าว แนวคิดเกี่ยวกับเหตุเกิดของกรรม จึงมีสาเหตุมาจากความโลภ ความโกรธ และความหลง ซึ่งเป็นสาเหตุของกรรมไม่ดี เพราะกรรมที่ทำลงไป ด้วยความโลภ โกรธ และหลงนั้น จะเป็นเหตุให้เกิดกรรมอื่นต่อไปอีก

ส่วนกรรมที่มีสาเหตุมาจากความไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลง เป็นสาเหตุของกรรมดีและเป็นเหตุให้กรรมไปในทางสิ้นสุดลงได้ สรุปได้ว่า กรรมที่ทำไปเพราะมีกิเลสครอบงำให้เกิดกรรมไม่ดีทั้งหลายขึ้น ส่วนกรรมที่ทำไปด้วยปัญญา จะทำให้กรรมทั้งหลายลดลงหรือหมดไป จนไปสู่ความสิ้นกรรม

6.2 จากหลักฐานอีกแห่งหนึ่งในนิพเพธิกสูตร เกี่ยวกับเรื่องเหตุเกิดของกรรม ปรากฏดังพุทธดำรัสว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงทราบกรรม... ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งกรรมดังนี้ เราอาศัยอะไรกล่าว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว เจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลคิดแล้วจึงทำกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ก็เหตุเกิดแห่งกรรมเป็นไฉน คือ ผัสสะเป็นเหตุเกิดแห่งกรรม” (พระไตรปิฎก เล่มที่ 22 , 2539 : 451)

จากหลักฐานดังกล่าว เหตุเกิดของกรรมได้แก่ “ผัสสะ” คือการถูกต้องทำให้เกิดความรู้สึก ซึ่งเกิดมาจากอายตนะภายในกระทบอายตนะภายนอก ดังนี้

จักขุ (ตา)	กระทบ	รูป	ทำให้เกิด	จักขุวิญญาณ	เรียกว่า	จักขุสัมผัส
โสต (หู)	”	เสียง	”	โสตวิญญาณ	”	โสตสัมผัส
ฆานะ (จมูก)	”	กลิ่น	”	ฆานวิญญาณ	”	ฆานสัมผัส
ชีวนา (ลิ้น)	”	รส	”	รสวิญญาณ	”	รสสัมผัส
กายะ (กาย)	”	โผฏฐัพพะ	”	กายวิญญาณ	”	กายสัมผัส
มโน (ใจ)	”	ธัมมารมณ	”	มโนวิญญาณ	”	มโนสัมผัส

เมื่อการกระทบกันระหว่างอายตนะภายใน 6 อายตนะภายนอก 6 ที่เป็นจุดเรียกว่า ผัสสะ อันเป็นแดนเกิดขึ้นของกรรมหรือเป็นต้นเหตุเกิดของกรรม เพื่อทำความเข้าใจในเรื่องนี้ อย่างชัดเจน จะขออธิบายถึงการที่ผัสสะเป็นเหตุเกิดของกรรมเพิ่มดังนี้

1. จักขุสัมผัส เป็นเหตุให้เกิดกรรมได้โดยการที่ เมื่อเห็นรูปแล้วเกิดความรู้สึกว่าสวยหรือไม่สวย อันเป็นเหตุให้เกิดความคิดที่ก่อให้เกิดกิเลส คือชอบหรือไม่ชอบ จัดเป็นมโนกรรม เมื่อมีการแสดงออกมาทางวาจา จัดเป็นวจีกรรม และเมื่อแสดงความชอบนั้นออกมาทางกาย จัดเป็นกายกรรม

2. โสตสัมผัส เป็นเหตุให้เกิดกรรมได้โดยการที่ เมื่อได้ยินเสียงแล้วเกิดความรู้สึกว่าไพเราะหรือไม่ไพเราะ อันเป็นเหตุให้เกิดความคิดที่ก่อให้เกิดกิเลส คือชอบหรือไม่ชอบ จัดเป็นมโนกรรม เมื่อมีการแสดงความชอบหรือไม่ชอบนั้น ออกมาทางวาจา จัดเป็นวจีกรรม เมื่อแสดงความชอบหรือไม่ชอบออกมาทางกาย จัดเป็นกายกรรม

3. ฆานสัมผัส เป็นเหตุให้เกิดกรรมได้โดยการที่ เมื่อได้สูดกลิ่นแล้ว เกิดความรู้สึกว่าหอมหรือไม่หอม อันเป็นเหตุให้เกิดความคิดที่ก่อให้เกิดกิเลส คือชอบหรือไม่ชอบ จัดเป็นมโนกรรม เมื่อมีการแสดงความชอบหรือไม่ชอบนั้น ออกมาทางวาจา จัดเป็นวจีกรรม เมื่อแสดงความชอบหรือไม่ชอบออกมาทางกาย จัดเป็นกายกรรม

4. ชิวหาสัมผัส เป็นเหตุให้เกิดกรรมได้โดยการที่ เมื่อได้ลิ้มรสแล้ว เกิดความรู้สึกว่าหวานหรือไม่หวาน อันเป็นเหตุให้เกิดความคิดที่ก่อให้เกิดกิเลส คือชอบหรือไม่ชอบ จัดเป็นมโนกรรม เมื่อมีการแสดงความชอบหรือไม่ชอบนั้น ออกมาทางวาจา จัดเป็นวจีกรรม เมื่อแสดงความชอบหรือไม่ชอบออกมาทางกาย จัดเป็นกายกรรม

5. กายสัมผัส เป็นเหตุให้เกิดกรรมได้โดยการที่ เมื่อได้แตะแล้วเกิดความรู้สึกว่าอ่อนหรือแข็ง อันเป็นเหตุให้เกิดความคิดที่ก่อให้เกิดกิเลส คือชอบหรือไม่ชอบ จัดเป็นมโนกรรม เมื่อมีการแสดงความชอบหรือไม่ชอบนั้น ออกมาทางวาจา จัดเป็นวจีกรรม เมื่อแสดงความชอบหรือไม่ชอบออกมาทางกาย จัดเป็นกายกรรม

6. มโนสัมผัส เป็นเหตุให้เกิดกรรมได้โดยการที่ เมื่อจิตได้คิดเรื่องราวต่าง ๆ แล้ว เกิดความรู้สึกว่าเป็นเรื่องดีหรือเรื่องชั่ว อันเป็นเหตุให้เกิดความคิดที่ก่อให้เกิดกิเลส คือชอบหรือไม่ชอบนั้น ออกมาทางวาจา จัดเป็นวจีกรรม เมื่อมีการแสดงความชอบหรือไม่ชอบออกมาทางกาย จัดเป็นกายกรรม (พระอุทัย จิรธมฺโม, 2534 : 23-24)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ถึงกระบวนการที่ก่อให้เกิดกรรม ซึ่งเป็นไปตามกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยนั่นเอง

7. กฎแห่งกรรม

ในจุฬามณีวงศ์สูตร ที่ว่าด้วยเรื่องกฎแห่งกรรม สุกมานพ โดทยบุตร ได้ทูลถาม พระพุทธเจ้าว่า อะไรเป็นเหตุปัจจัยให้มนุษย์ที่เกิดมาในโลกนี้ปรากฏความเลวและความประณีต กล่าวคือ บ้างอายุสั้น บ้างอายุยืน บ้างมีโรครมาก บ้างมีโรคน้อย บ้างมีผิวพรรณทราม บ้างมีผิวพรรณงาม บ้างมีศักดาน้อย บ้างมีศักดามาก บ้างมีโภคน้อย บ้างมีโภคมาก เกิดในตระกูลต่ำ เกิดในตระกูลสูง ปัญญาทราม ปัญญามาก เป็นต้น

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ที่เป็นเช่นนั้นเพราะกรรม เนื่องจากสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต จากนั้นได้ตรัสเหตุแห่งความแตกต่างกันของมนุษย์ที่เกิดมา อันมีกรรมเป็นเหตุปัจจัย ดังปรากฏในพระสูตรคตปิฎกมัชฌิมนิกาย อุปริปัญณสก์ ตั้งแต่ข้อ 582-595 ดังนี้ (พระไตรปิฎก เล่มที่ 14 , 2539 : 582-595)

7.1 บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง เป็นคนเหี้ยมโหด มีมือเปื้อนเลือด หมกมุ่นอยู่ในการประหัตประหาร ไม่เอ็นดูในเหล่าสัตว์มีชีวิต เขาตายไป จะเข้าถึงอบายทุกขวินิบาต นรก เพราะกรรมนั้นอันเขาให้พร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงอบาย ทุกข วินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีอายุสั้น

7.2 บุคคลบางคนในโลกนี้ละปาณาติบาตแล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต วางอาชญา วางศาสตราได้ มีความละเอียดถึงความเอ็นดู อนุเคราะห์ด้วยความเกื้อกูลในสรรพสัตว์และภูตอยู่ เขาตายไป จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีอายุยืน

7.3 บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักปกติไม่เบียดเบียนสัตว์ด้วยฝ่ามือ หรือก้อนดิน หรือท่อนไม้ หรือศาสตรา เขาตายไปจะเข้าถึงอบาย ทุกข วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงอบาย ทุกข วินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีโรครมาก

7.4 บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักปกติไม่เบียดเบียนสัตว์ด้วยฝ่ามือ หรือก้อนดิน หรือท่อนไม้ หรือศาสตรา เขาตายไปจะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไป ไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังจะเป็นคนมีโรคน้อย

7.5 บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นคนมักโกรธ มากด้วยความแค้นเคือง ถูกเขาว่าเล็กน้อยก็จิตใจ โกรธเคือง พยาบาทมาดร้าย ทำความโกรธ ความร้าย และจึงเกลียดให้ปรากฏ เขาตายไปจะเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาตนรก เพราะกรรมนั้นอันเขาให้พรั่งพร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงอบาย ทุกติวินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์เกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังจะเป็นคนมีผิวพรรณทราม

7.6 บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มิใจไม่ริษยา ย่อมไม่ริษยา ไม่มุ่งร้าย ไม่อิจฉาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้และการบูชาของคนอื่น เขาตายไป จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พรั่งพร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีศักดามาก

7.7 บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมไม่เป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อาศัย เครื่องตามประทีปแก่สมณะ หรือพราหมณ์ เขาตายไป จะเข้าถึงอบาย ทุกติวินิบาต นรก เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พรั่งพร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังจะเป็นคนมีโรคะน้อย

7.8 บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมเป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย เครื่องตามประทีป แก่สมณะหรือพราหมณ์ เขาตายไป จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พรั่งพร้อมสมทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเป็นมนุษย์เกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีโรคะมาก

7.9 บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นคนกระด้าง เย่อหยิ่ง ย่อมไม่กราบไหว้คนที่ควรกราบไหว้ ไม่ลูกรับคนที่ควรลูกรับ ไม่ให้อาสนะแก่คนที่สมควรแก่อาสนะ ไม่ให้ทางแก่คนที่สมควรแก่ทาง ไม่สักการะคนที่ควรสักการะ ไม่เคารพคนที่ควรเคารพ ไม่นับถือคนที่ควรนับถือ ไม่บูชาคนที่ควรบูชา เขาตายไปจะเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พรั่งพร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังจะเป็นคนเกิดในสกุลต่ำ

7.10 บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นคนไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง ย่อมกราบไหว้ คนที่ควรกราบไหว้ ลูกรับคนที่ควรลูกรับ ให้อาสนะแก่คนที่สมควรแก่อาสนะ ให้ทางแก่คนที่สมควรแก่ทาง สักการะคนที่ควรสักการะ เคารพคนที่ควรเคารพ นับถือคนที่ควรนับถือ บูชาคนที่ควรบูชา เขาตายไป จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้นอันเขาให้พรั่งพร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไป ไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้าเกิดมาเป็นมนุษย์ ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนเกิดในสกุลสูง

7.11 บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมไม่เป็นผู้เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่า อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ อะไรเมื่อทำย่อมเป็นไปเพื่อไม่เกิดกุศล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน หรือว่าอะไรเมื่อทำย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกิดกุศล เพื่อความสุขสิ้นกาลนาน เขาตายไปจะเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พรังพร้อม สมาทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พรังพร้อม สมาทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีปัญญาทราม

7.12 บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมเป็นผู้เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่า อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ อะไรเมื่อทำย่อมเป็นไปเพื่อเกิดกุศล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน หรือว่าอะไรเมื่อทำย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกิดกุศล เพื่อความสุขสิ้นทุกกาลนาน เขาตายไปจะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พรังพร้อม สมาทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังจะเป็นคนมีปัญญามาก

จากตัวอย่างในพระสูตรที่ยกมานี้สรุปความได้ว่า ความแตกต่างกันในหมู่มนุษย์ที่เกิดมาเป็นไปตามกฎแห่งกรรม หรือกฎแห่งเหตุและผล สร้างเหตุอย่างไร ผลที่เกิดขึ้นก็อย่างนั้น

ตัวอย่างที่ยกมานี้ สามารถนำมาสรุปลงเป็นคู่ ๆ ได้ 7 คู่ ดังต่อไปนี้

1. ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตทำให้อายุสั้น ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตทำให้อายุยืน
2. เบียดเบียนสัตว์ทำให้มีโรครมาก มีความเมตตากรุณาไม่เบียดเบียนสัตว์ ทำให้มีโรคน้อย
3. มักโกรธทำให้ไม่สวย ยิ้มแย้มแจ่มใส ไม่มักโกรธทำให้เป็นคนน่าเลื่อมใส
4. มีใจริษยาผู้อื่นทำให้อำนาจน้อย มีมุทิตาคือพลอยยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดี มีความสุข ไม่ริษยาเขา ทำให้อำนาจมาก
5. หมั่นทำบุญบริจาคทานอยู่เสมอ ทำให้มั่งคั่งร่ำรวย ตระหนี่เหนียวแน่น ไม่บริจาคทาน ทำให้ยากจนขัดสน
6. เย่อหยิ่งจองหอง ทำให้เกิดในตระกูลต่ำ อ่อนน้อมถ่อมตน ไม่เย่อหยิ่งจองหอง ทำให้เกิดในตระกูลสูง
7. ใฝ่ใจหาความรู้ใหม่อยู่เสมอ ทำให้ฉลาด เกียจคร้านไม่ขวนขวายหาความรู้ทำให้โง่

ข้อสรุปทั้ง 7 คู่นี้ ทำให้เราสามารถอธิบายความแตกต่างของบุคคลได้ว่า เหตุใด

บุคคลนี้จึงมั่งคั่งร่ำรวย แต่หน้าตาอัปลักษณ์ โง่ และมีโรครมาก หรือบุคคลนั้นหน้าตาสะสวย นฉลาด แต่ยากจนขัดสน และเกิดในตระกูลต่ำ ฯลฯ ดังนี้ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมนั้นเป็นเรื่องที่สลับซับซ้อน ยากที่คนธรรมดาจะรู้ได้ และเป็นเรื่องที่บุคคลไม่ควรคิดเพราะไร้ประโยชน์ ดังปรากฏในอจินตสูตร อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต เรื่องอจินไตย 4 ว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย อจินไตย 4 ประการนี้ อันบุคคลไม่ควรคิด เมื่อบุคคลคิดพึงเป็นผู้มีส่วนแบ่งความบ้า เดือดร้อน อจินไตย 4 ประการเป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย พุทธวิสัยของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย 1 ฌานวิสัยของผู้ได้ฌาน 1 วิบากแห่งกรรม 1 ความคิดเรื่องโลก 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย อจินไตย 4 ประการนี้ แลไม่ควรคิด เมื่อบุคคลคิด พึงเป็นผู้มีส่วนแห่งความบ้า เดือดร้อน”
(พระไตรปิฎก เล่มที่ 21 , 2539 : 77)

8. กรรมกับการเกิดใหม่

ในทฤษฎีของพระพุทธศาสนา เมื่อบุคคลตายลงไม่มีชั้นใดชั้นหนึ่งไปเกิดเป็นร่างกายใหม่ แต่การเกิดขึ้นของชั้น 5 ใหม่ นั้น เป็นผลของกรรมที่ชั้น 5 เก่านี้ทำเอาไว้ ดังนั้นตัวเราในเวลานี้กับตัวเราในอนาคต (เมื่อไปเกิดใหม่) จึงไม่ใช่คนเดียวกันแต่ก็ไม่ใช่คนละคนกัน เพราะตัวเราที่เกิดใหม่นั้นเป็นผลของตัวเราที่เกิดในขณะนี้ ถ้าขณะนี้ไม่มีตัวเรา ตัวเราในอนาคตก็ไม่มี กล่าวคือเป็นบุคลิก (character) ของเราที่ไปเกิดใหม่ สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่นั้นมีบุคลิกของเราพร้อมทุกอย่าง เพียงแต่มันไม่ใช่ร่างกายอันนี้เท่านั้นเอง (สุจิตรา อ่อนค้อม, 2542 :104-105)

มนุษย์ประกอบด้วยรูปกับนาม ชั้น 5 เมื่อแยกออกแล้ว ส่วนที่เป็นรูปเรียกว่ารูปขันธ์ ส่วนที่เป็นนาม เรียกว่า นามขันธ์ ซึ่งได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ รูปกับนามนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กายกับจิต กายหรือรูปเกิดจากการรวมกันของธาตุ 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม ส่วนจิต เรียกว่า วิญญาณธาตุทำหน้าที่เป็นตัวรู้ ธรรมชาติของจิตคือการรับอารมณ์ หรือเสวยอารมณ์อยู่เสมอ และอารมณ์ที่เกิดขึ้นนั้นก็ด้วยเหตุต่าง ๆ กัน แต่สำหรับคนที่ใกล้จะตาย มีอารมณ์เกิดขึ้น 3 อย่าง ซึ่งอารมณ์ในที่นี้ หมายถึงสิ่งที่จิตเข้าไปยึดไว้ คือ (พระธรรมวิสุทธิกวี, 2547 : 70-84)

1. กรรมมารมณ หรือกรรมอารมณ์ อารมณ์คือกรรม ผู้ใดทำกรรมอะไรไว้ดีหรือชั่วก็ตาม เมื่อทำไว้มาก ๆ กรรมเหล่านั้นก็มักจะกระทำกับจิตทำให้เกิดอารมณ์ขึ้น คือทำให้จิตสร้างมโนภาพโดยอาศัยอำนาจของกรรมในอดีตให้เป็นไปต่าง ๆ เป็นต้นว่า ฆ่าสัตว์มาก ๆ ก็มักเห็น

2. **กรรมนิมิตตารมณ** อารมณคือกรรมนิมิต หมายถึงเครื่องหมายหรืออุปกรณ์ของการทำกรรม บุคคลที่ใกล้จะตายจะมีนิมิตต่าง ๆ มาปรากฏให้รับรู้ว่าจะเป็นทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ได้ เช่น เห็นอุปกรณ์การทำกุศลหรืออกุศลที่ตนได้เคยกระทำมา เป็นต้นว่าเห็นธงทิว เครื่องตกแต่ง หรือขบวนแห่บวชนาค ทอดกฐิน ซึ่งเป็นกุศล ทางฝ่ายอกุศลก็เห็น แห อวน มีด ไม้ เครื่องดักหรือจับสัตว์ เห็นเครื่องมือการพนัน อารมณที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้เรียกว่า กรรมนิมิต

3. **คตินิมิตตารมณ หรือคตินิมิตตารมณ** อารมณคือคตินิมิต หมายถึงเครื่องหมายให้รู้ถึงแดนที่เราจะไปเกิด ในภพภูมิไหนๆ ก็จะมีเครื่องหมายเป็นอารมณบ่งให้รู้ว่า ผู้นั้นจะเกิดดีหรือชั่ว บุคคลผู้ใกล้ตายเกิดนิมิตขึ้น เห็นถ้ำ เห็นเหว เห็นปล่อง เห็นการทรมานสัตว์ที่ดี หรือเห็นปราสาทราชวังที่ทำด้วยทอง เห็นราชรถอันวิจิตร อารมณที่เกิดขึ้นเรียกว่า คตินิมิต

สัตว์ทั้งหลายขณะที่ใกล้จะจุติ (ก็ตาย) จะต้องเกิดอารมณขึ้น ไม่กรรมก็กรรมนิมิต หรือคตินิมิตอันใดอันหนึ่ง สัตว์ที่จะตายจะไม่เกิดอารมณขึ้นเลยนั้นย่อมเป็นไปได้ ไม่ว่าจะเป็นตายช้าหรือโดยทันที ทั้งนี้ก็เพราะอารมณกรรมนั้น ๆ ย่อมเป็นกำลังงานอันสำคัญที่จะผลักดันให้เกิดการปฏิสนธิขึ้น กรรม กรรมนิมิต คตินิมิต นั้นเป็นอารมณครั้งสุดท้ายในชาตินั้น ๆ ที่ทรงอิทธิพลให้มีภพชาติสืบต่อไป

ในแง่ของการเกิดใหม่นั้น พุทธศาสนาริบายไว้ชัดเจนมาก กล่าวคือได้แสดงเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดเอาไว้ ดังนี้

1. วิญญาณ พิษ - วิญญาณยังเหลือเป็นตัวพิษ
2. กัมม เขตต์ - กรรม (การกระทำ) นั้นยังเป็นพื้นเพาะพิษ
3. ตณฺหา สีนหิ - พืชนั้นมียางที่จะสามารถนำไปเพาะได้งอกงาม

เหตุปัจจัยสามอย่างนี้ทำให้มีการเวียนว่ายตายเกิด เมื่อเหตุปัจจัยดับลง การเกิดก็ไม่มีอีกต่อไป (พระไตรปิฎก เล่มที่ 14 , 2539 : 579)

9. กรรมกับสังสารวัฏ(การเวียนว่ายตายเกิด)

เนื่องจากกรรมเป็นเหตุปัจจัยนำสัตว์ทั้งหลายให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารตามภพภูมิต่าง ๆ และกรรมนั้นมีทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล ดังนั้นหมู่วัตถุที่เวียนว่ายจึงเกิดในที่ดีบ้าง ที่เลวบ้าง ตามกรรมที่ตนได้กระทำเอาไว้ ภพอันเป็นที่อยู่ของสัตว์จึงแบ่งออกเป็น 3 ภพ ตามระดับของกรรมที่ทำ คือ กามภพ รูปภพ และอรุพภพ ได้แก่ (พระสัทธัมมโชติกะธัมมจาริยะ, 2517 : 63)

1. กามภพ หมายถึง ภพอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ผู้เสพกาม ที่ยังปรารถนากามเป็นอารมณ์ คือ ยังเกี่ยวข้องกับกามคุณ 5 มี รูป รส กลิ่น เสียง และ โสภณรูปพะ เป็นต้น กามภพ ได้แก่ กามาวจรภูมิ 11 ภูมิ เรียงลำดับจากต่ำไปสูงดังนี้

1.1 นรก เป็นภูมิที่ปราศจากความสุขสบาย สัตว์ทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในภูมินี้ เรียกว่า สัตว์นรก ต้องเสวยทุกข์เวทนาอันแสนสาหัส หาความสุขสบายมิได้เลย

1.2 เปรต เป็นพวกที่ไม่มีที่อาศัยอยู่โดยเฉพาะ แต่จะกระจายอยู่ทั่ว ๆ ไป ตามป่า ตามภูเขา เหว เกาะ ทะเล มหาสมุทร เป็นต้น

1.3 อสุรกาย ได้แก่สัตว์ที่ปราศจากความรุ่งโรจน์ ความเป็นอิสระ และความสนุกรื่นเริง อสุรกายคือพวกอสูรหรืออสูระ

1.4 เดรัจฉาน เป็นภูมิของสัตว์ที่มีอยู่โดยเฉพาะ เดรัจฉานมี 2 ชนิด คือ ชนิดที่เห็นได้ด้วยตา และชนิดที่ไม่เห็นได้ด้วยตา กล่าวคือทั้งที่เป็นสัตว์ใหญ่โต และที่เล็กจนมองไม่เห็น

ทั้ง 4 ภูมิที่กล่าวมานี้เรียกว่าอบายภูมิ เป็นภูมิที่ปราศจากความเจริญ สัตว์ทั้งหลายที่เกิดในอบายภูมินี้ไม่มีโอกาสประกอบกุศลกรรม อบายภูมิทั้ง 4 นี้ จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทุกคติภูมิ สัตว์เกิดในทุกคติภูมิจึงเป็นไปด้วยอำนาจแห่งอกุศลกรรมที่เคยทำไว้ พวกที่มีโลภะจะเกิดเป็นเปรตหรืออสุรกาย พวกที่มีโทสะจะเกิดเป็นสัตว์นรก และพวกที่มีโมหะจะเกิดเป็นเดรัจฉานดังนี้ เป็นต้น

1.5 มนุษย์ เป็นภูมิที่จัดอยู่ในสุคติภูมิชั้นต่ำสุด

1.6 จาคุมหาราชิกา คือ สวรรค์ สวรรค์ที่ท้าวมหาราช 4 ปกครอง ท้าวมหาราชทั้ง 4 ได้แก่ ท้าวธตรัฐะ ท้าววิรูปกะ ท้าววิรูปกะ และท้าวกุเวระ หรือเวสสุวรรณบรรดาเทวดาทั้งหลายที่อยู่ในชั้นจาคุมหาราชิกานี้เป็นบริวารอยู่ภายใต้อำนาจของท้าวมหาราชทั้ง 4 นี้

1.7 ดาวดึงส์ คือ แดนแห่งเทพ 33 มีท้าวสักกะ (พระอินทร์) เป็นใหญ่

1.8 ยามา คือ แดนแห่งเทพผู้ปราศจากความทุกข์ ปราศจากความลำบากและมีความสุขที่เป็นทิพย์

1.9 कुสิต คือ แดนแห่งเทพผู้เฝ้าด้วยสิริสมบัติของตน เทวดาทั้งหลายในภูมินี้ มีความยินดีและแช่มชื่นอยู่เป็นนิจ

1.10 นิมมานรดี คือ แดนแห่งเทพผู้ยินดีในการเนรมิต เทวดาทั้งหลายที่อยู่ในภูมินี้ ย่อมเนรมิตกามคุณทั้ง 5 ขึ้น ตามความพอใจของตนเอง แล้วมีความยินดีเพลิดเพลินในอารมณ์เหล่านั้น

1.11 ปรณิมิตวสวัตติ คือ แคนแห่งเทพผู้ยังอำนาจให้เป็นไปในสมบัติที่ผู้อื่นเนรมิตให้ เทวดาทั้งหลายที่อยู่ในภูมินี้ย่อมแสวงถามคุณ 5 ที่เทวดาองค์อื่นรู้ความต้องการของตนแล้วเนรมิตให้

ภูมิที่ 5 ถึงภูมิที่ 11 นี้เรียกว่ากามสุคติภูมิ ซึ่งมีมนุษย์ 1 สวรรค์ 6 ผู้ที่จะเกิดในกามสุคติภูมิได้นั้นต้องเป็นไปด้วยอำนาจของท่าน ศิล ภาวนา อันเป็นมหากุศลที่บุคคลได้สร้างสมไว้แล้วในชาติก่อน ๆ ทั้ง 11 ภูมิ คือ อบาย 4 มนุษย์ 1 และสวรรค์ 6 นี้ จัดอยู่ในกามาวจรภูมิอันหมายถึงผู้ที่ยังเวียนว่ายอยู่ในกาม มีการเสพกามเป็นอารมณ์ ภพของสัตว์ที่เสพกามจึงได้ชื่อว่ากามภพ สัตว์ที่เกิดในกามภพจึงมีเพศผู้ เพศเมีย เพศหญิง เพศชาย หรือ เทพบุตร เทพธิดา เป็นต้น

2. รูปภพ หมายถึง ภพของสัตว์ผู้เข้าถึงรูปฌานได้แก่ ภพของรูปพรหมทั้ง 16 หรือรูปาวจรภูมิ 16 ชั้น อันเป็นชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในรูป แม้จะละกามได้แล้ว แต่ก็ยังปรากฏรูปเป็นอารมณ์ สัตว์ที่เกิดในชั้นเหล่านี้จึงได้ชื่อว่ารูปพรหม สำหรับผู้ที่ได้ชื่อว่าพรหมนั้นย่อมมีความเจริญได้ทั้งทางโลกและทางธรรม ความเจริญทางโลกของพรหมนั้นคือ มีสวนดอกไม้เป็นที่หย่อนอารมณ์ มีบริวารตามสมควร สิ่งที่เป็นสมบัติของพรหมเหล่านี้ย่อมประเสริฐพิเศษกว่าของพวกเทวดาทั้งหลายในชั้นกามาวจร ส่วนความเจริญทางธรรมของพรหมคือ การมีศีล สมาธิ ปัญญา หรือฉานสมบัติ อภิญญา และพรหมวิหารธรรม เป็นต้น

สุทธาวาสภูมิ 5 เป็นภูมิอันเป็นที่อยู่ของพระอนาคามีและพระอรหันต์ทั้งหลายผู้มีความบริสุทธิ์เท่านั้น ส่วนบุคคลอื่น ๆ นอกจากนั้นแม้ว่าจะได้จุตุดมณาก็ตาม จะไปบังเกิดในภูมินี้ไม่ได้

3. อรูปภพ หมายถึง ภพของสัตว์ที่เข้าถึงอรูปฌาน ได้แก่ อรูปาวจรภูมิ 4 เป็นชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในอรูปแม้จะละกาม ละรูปได้แล้ว แต่ยังปรารถนาอรูปเป็นอารมณ์ สัตว์ที่เกิดในชั้นเหล่านี้จึงได้ชื่อว่าอรูปพรหม คือ เป็นพรหมที่ไม่มีรูป มีแต่นามชั้น 4 เกิดขึ้นติดต่อกันโดยไม่มีระหว่างกัน นับตั้งแต่ปฏิสนธิเป็นต้นมา

ในสุคติภูมิ นอกจากมนุษย์แล้ว นอกนั้นเรียกว่าเทพหรือเทวดา คำว่าเทพหรือเทวดาจึงคลุมถึงพรหมทั้งหลายด้วย เทพและเทวดาเหล่านี้ว่าโดยพื้นฐานแล้ว ล้วนเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เกิดแก่ เจ็บ ดาย เวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสาร เช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลาย ทั้งนี้เพราะเป็นผู้ที่ยังไม่สิ้นกรรม นอกจากนี้เทวดาส่วนใหญ่ก็เป็นปุถุชน ยังมีกิเลสคล้ายมนุษย์ แม้ว่าจะมีเทพที่เป็นอริยบุคคลอยู่บ้าง แต่ส่วนมากก็เป็นอริยะมาก่อนตั้งแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ เมื่อเปรียบเทียบโดยเฉลี่ยตามลำดับฐานะ เทวดาจะเป็นผู้มีคุณธรรมสูงกว่า แต่ก็อยู่ในระดับใกล้เคียงกัน เพราะเป็นระดับสุคติด้วยกัน (พระราชมุนี, 2524 : 466)

ในแง่ของความได้เปรียบเสียเปรียบ บางอย่างเทวดาดีกว่า แต่บางอย่างมนุษย์ก็ดีกว่า เช่น ท่านเปรียบระหว่างมนุษย์ชาวชมพูทวีป กับเทพชั้นดาวดึงส์ว่า เทพชั้นดาวดึงส์เหนือกว่ามนุษย์ 3

จะเห็นข้อเปรียบเทียบระหว่างมนุษย์กับเทวดาได้ว่า เมื่อเทียบโดยคุณธรรมและความสามารถทั่วไปแล้ว ทั้งมนุษย์และเทวดาต่างก็มีได้เท่าเทียม หรือใกล้เคียงกันเป็นระดับเดียวกัน แต่มนุษย์มีวิสัยแห่งการสร้างเสริมปรับปรุงมากกว่า ข้อแตกต่างสำคัญจึงอยู่ที่โอกาส กล่าวคือ มนุษย์มีโอกาสมากกว่าในการที่จะพัฒนาคุณธรรม และความสามารถของตน ว่าตามปกติธรรมดาถ้าอยู่กันเฉย ๆ เทวดาทั่วไปสูงกว่า ดีกว่า เก่งกว่ามนุษย์ แต่ถ้ามนุษย์ปรับปรุงตัวเมื่อไรก็จะขึ้นไปเทียมเท่า หรือแม้แต่สูงกว่า ดีกว่าเทวดา

เรื่องกรรมที่กล่าวมานี้ สรุปความได้ว่า トラบใดที่สัตว์ทั้งหลาย ยังมีกรรมไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม トラบนั้นก็ยังไม่สามารถตัดขาดจากสังสารวัฏได้ ยังคงพากันเวียนว่ายตายเกิดอยู่มีวัฏจักรสืบตราบเท่าที่ยังไม่บรรลุนิพพาน จะเกิดภพภูมิใดก็สุดแล้วแต่จิตขั้นหรือระดับกรรมดี กรรมชั่วที่ได้กระทำไว้ สัตว์ทั้งหลายจึงเกิดในทุคติภูมิบ้าง สุคติภูมิบ้าง (สุจิตรา อ่อนค้อม, 2542 : 112-113)

10. หลักกรรมกับปฏิจจสมุปบาท

คำว่า “ปฏิจจสมุปบาท” มาจากคำว่า ปฏิจจ ซึ่งแปลว่า อาศัย กับ สมุปบาท แปลว่า เกิดขึ้นพร้อม ปฏิจจสมุปบาท จึงแปลว่า สภาพที่อาศัยกันและกันแล้วเกิดขึ้น (พุทธทาสภิกขุ, 2517 : 4)

ปฏิจจสมุปบาท มีองค์ 12 ดังต่อไปนี้

1-2	เพราะอวิชชา	เป็นปัจจัย	สังขาร จึงมี
3	เพราะสังขาร	เป็นปัจจัย	วิญญาณ จึงมี
4	เพราะวิญญาณ	เป็นปัจจัย	นามรูป จึงมี
5	เพราะนามรูป	เป็นปัจจัย	สฬายตนะ จึงมี
6	เพราะสฬายตนะ	เป็นปัจจัย	ผัสสะ จึงมี
7	เพราะผัสสะ	เป็นปัจจัย	เวทนา จึงมี

8	เพราะเวทนา	เป็นปัจจัย	ตัณหา จึงมี
9	เพราะตัณหา	เป็นปัจจัย	อุปาทาน จึงมี
10	เพราะอุปาทาน	เป็นปัจจัย	ภพ จึงมี
11	เพราะภพ	เป็นปัจจัย	ชาติ จึงมี
12	เพราะชาติ	เป็นปัจจัย	ชรามรณะ จึงมี

ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส (ความคับแค้นใจ) ก็มีพร้อมความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ จึงมีด้วยประการดังนี้

คำจำกัดความองค์ประกอบ 12 หัวข้อดังนี้

1. **อวิชชา** - ความไม่รู้ คือ ความไม่รู้ทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา กล่าวโดยสรุปคือ ความไม่รู้ร้อยสี่ 4

2. **สังขาร** - สภาพที่ปรุงแต่ง ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร จิตตสังขาร

3. **วิญญาน** - ความรู้แจ้งอารมณ์ ได้แก่ จักขุวิญญาน โสทวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน กายวิญญาน มโนวิญญาน อีกความหมายหนึ่งหมายถึงปฏิสนธิวิญญาน

4. **นามรูป** - นามและรูป นาม ได้แก่ เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ + รูป

5. **สพายตนะ** - อายุตนะ 6 ได้แก่ จักขุ – ตาม, โสตะ – หู, ฆานะ – จมูก, ชิวหา – ลิ้น, กาย – กาย, มโน – ใจ

6. **ผัสสะ** - ความกระทบ ได้แก่ จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส

7. **เวทนา** - ความเสวยอารมณ์ ได้แก่ เวทนาเกิดจากสัมผัสทางตา เวทนาเกิดจากสัมผัสทางหู เวทนาเกิดจากสัมผัสทางจมูก เวทนาเกิดจากสัมผัสทางลิ้น เวทนาเกิดจากสัมผัสทางกาย เวทนาเกิดจากการสัมผัสทางใจ และเวทนาในขั้น 5 ได้แก่ สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนา

8. **ตัณหา** - ความทะยานอยาก ได้แก่ รูปตัณหา สัตถตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา รัสมตัณหา ถ้าแบ่งโดยอาการมี 3 คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา

9. **อุปาทาน** - ความยึดมั่น ได้แก่ กามอุปาทาน ความยึดมั่นในกาม คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสต่าง ๆ

ทิฏฐุปาทาน ความยึดมั่นในทิฏฐิ คือ ความเห็น ลัทธิ ทฤษฎีต่าง ๆ

สีลัพพตูปาทาน ความยึดมั่นในศีลและพรตจะทำให้ตนบริสุทธิ์ได้

อัตตวาตูปาทาน ความยึดมั่นในอัตตา สร้างตัวตนขึ้นยึดไว้ด้วยความหลงผิด

10. **ภพ** - ภาวะชีวิต ได้แก่ กามภพ รูปภพ อรูปภพ อีกนัยหนึ่ง หมายถึง กรรมภพกับอุปปัตติภพ

11. **ชาติ** - ความเกิด ได้แก่ ความปรากฏแห่งขั้นทั้งหลาย การได้มาซึ่งอายตนะต่าง ๆ

12. **ขรามรณะ** - ความแก่และความตาย ได้แก่ ชรา (ความเสื่อมอายุ ความห่อหมกแห่งอินทรีย์) กับมรณะ (ความสลายแห่งขั้น, ความขาดชีวิตินทรีย์) (พระไตรปิฎก เล่มที่ 16 , 2539 : 224-225)

จะเห็นได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับเหตุเกิดของกรรมนั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกับเรื่องต่าง ๆ หลายเรื่อง ดังได้กล่าวมาแล้วโดยย่อ คือ กฎแห่งกรรม กรรมกับการเกิดใหม่ กรรมกับสังสารวัฏ และปฏิจจสมุปบาท ซึ่งจะกล่าวข้ามเรื่องเหล่านี้ไปเสียมิได้ ถ้ากล่าวถึงเรื่องของกรรม เพราะสิ่งเหล่านี้จะโยงให้เห็นถึงเหตุและปัจจัยที่จะทำให้เกิดกรรมได้อย่างลึกซึ้งและลุ่มลึก ซึ่งถ้าไม่ศึกษาอย่างละเอียด ก็อาจจะทำให้ยากแก่การเข้าใจ เรื่องเหล่านี้จึงทำให้มองเห็นเรื่องของกรรมและการให้ผลของกรรมเป็นเรื่องที่สมเหตุสมผลยิ่งขึ้น

11. กรรมและการสิ้นกรรม

ทัศนะทางพระพุทธศาสนาเชื่อเรื่องการสิ้นกรรม ชีวิตปุณฺณทำกรรมอยู่เสมอ สาเหตุสำคัญที่ทำให้บุคคลทำกรรม คือ กิเลส เมื่อทำกรรมย่อมได้รับผล คือ วิบาก เมื่อหมดกิเลสก็ไม่ทำกรรมจึงไม่มีผลของกรรมส่วนนั้นที่จะต้องรับ กฎแห่งกรรมก็ตกอยู่ในกฎแห่งไตรลักษณ์ เช่นเดียวกับธรรมอื่นที่มีการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดับไปตามเหตุและปัจจัย ทางดับกรรมจึงต้องดูที่สาเหตุการเกิด และดับที่สาเหตุการเกิด

พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในนิพเพธิกสูตร สรุปได้ว่า ผัสสะเป็นเหตุให้เกิดกรรม... เมื่อผัสสะดับกรรมจึงดับ ข้อปฏิบัติให้ถึงการดับกรรม ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ 8 (สุนทร ณ รังสี, 2546 : 95)

ในนิทานสูตรได้กล่าวถึงสาเหตุการเกิดกรรมชั่ว คือ โลภะ โทสะ โมหะ หรือ อกุศลกรรม เหตุที่เกิดกรรมดี คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ หรืออกุศลกรรม โดยกุศลกรรมเกิดจากอกุศลกรรม เมื่อละอกุศลกรรมได้ กรรมเป็นอันสิ้นสุดหรือดับลงพระธรรมปิฎก (2539 : 116) ได้อธิบายไว้ว่า ทำอย่างไรจะหมดกรรม การที่จะหมดกรรมก็ คือ ไม่ทำกรรมชั่วทำกรรมดี และทำกรรมดีให้ยิ่งขึ้น คือ แม้แต่กรรมดีก็เปลี่ยนให้ดีขึ้นจากระดับหนึ่งไปอีกระดับหนึ่ง... กรรมไม่หมดด้วยการชดใช้กรรม แต่หมดด้วยการพัฒนากรรม คือ ปรับปรุงตัวให้ทำกรรมที่ดียิ่งขึ้น ๆ จนพ้นขั้นของกรรมไปถึงขั้นทำแต่ไม่เป็นกรรม คือ ทำด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ ไม่ถูกครอบงำหรือชักจูงด้วย โลภะ โทสะ โมหะ จึงจะเรียกว่า พ้นกรรม

พระพรหมโมลี (2545 : 396) ได้อธิบายถึงความสิ้นไปแห่งกรรม สรุปได้ว่ากรรมอันทำให้สัตว์โลกเวียนว่ายตายเกิดมีสองประการ คือ กุศลกรรม และ อกุศลกรรม กุศลกรรมมีสาเหตุมาจากอกุศลกรรม หมายถึง สัตว์โลกทำความดีต่าง ๆ เพื่อเลิกอกุศลกรรม ดังนั้น เมื่อทำลายอกุศลกรรมให้สิ้นไป กุศลกรรมซึ่งเกิดขึ้นเพราะอาศัยอกุศลกรรมเป็นปัจจัย จึงสิ้นไปไปด้วย ส่วนบรรจบบรรณรุจิ (2542 : 204-205) ได้อธิบายการดับผัสสะไว้ว่า ดับผัสสะ คือ ดับการกระทบถูกต้องต่าง ๆ ได้แก่ ดับการกระทบถูกต้องทางตา ดับการกระทบถูกต้องทางหู ดับการกระทบถูกต้องทางจมูก ดับการกระทบถูกต้องทางลิ้น ดับการกระทบถูกต้องทางกาย ดับการกระทบถูกต้องทางใจ “ดับการกระทบถูกต้อง” นั้นไม่ได้หมายถึงว่า ดับตามิให้กระทบกับรูป... ทว่าการกระทบถูกต้องต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นเพียงกิริยา ไม่เป็นปัจจัยให้กิเลสเกิดขึ้น

จะพบว่า ตามที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร) อธิบายถึงการดับกรรม สรุปได้ว่า การดับกรรมต้องดับที่สาเหตุการเกิดกรรม คือ ดับผัสสะ ไม่ให้กิเลสเกิดขึ้น ไม่ประกอบกรรมชั่วและกรรมดีได้อีก โดยปฏิบัติตามหลักของมรรคมงคล 8 การกระทำที่ปราศจากกิเลส จึงไม่จัดเป็นกรรม เป็นเพียงกิริยาและไม่มีวิบาก การดับกรรม การสิ้นกรรม และการพ้นกรรม จึงมีความหมายเดียวกันกรรมเป็นตัวยุทธให้เกิดกรรมวิบาก กรรมวิบากที่เกิดจากกรรมดี กรรมชั่ว ย่อมทำให้เจ้าของกรรมเป็นทุกข์ เดือดร้อน ทั้งกายและใจ ทั้งโลกนี้และโลกหน้า กรรมวิบากที่เกิดจากกรรมดี ย่อมทำให้เจ้าของกรรมเป็นสุขทั้งกายและใจ ทั้งโลกนี้และโลกหน้า ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ใน เวรยชกสูตรสรุปได้ว่า ผู้ประพฤติกุศลกรรมบถ 10 คือ ประพฤติทางกาย วาจาใจ ย่อมได้รับความทุกข์ในชาตินี้ และไปเกิดในสุคติในชาติหน้า ผู้ประพฤติกุศลกรรมบถ 10 คือ

ประพฤดีดี ทางกาย วาจา ใจ ย่อมได้รับความสุขในชาตินี้และไปเกิดในสุคติในชาติหน้า

1) อกุศลกรรมบถ 10

อกุศลกรรมบถ 10 หมายถึง ทางแห่งอกุศลกรรม ทางทำความชั่ว กรรมชั่วอันเป็นทางนำไปสู่ความเสื่อม ความทุกข์ หรือทุกข์ อกุศลกรรมบถ 10 แบ่งตามทางที่ทำความกรรมมี 3 ประการ คือ กายทุจริต 3 วิจิทุจริต 4 และมโนทุจริต 3

กายทุจริต มี 3 ประเภทคือ

1. ปาณาติบาต คือ การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต
2. อทินนาทาน คือ การถือเอาสิ่งของเขาไม่ได้ให้
3. กามสุมิฉาจาร คือ การประพฤติดีในกาม

วิจิทุจริต มี 4 ประเภท คือ

1. มุสาวาท คือ การกล่าวคำเท็จ

2. ปิสุณาวาจา คือ การกล่าวคำส่อเสียด
3. ผรุสวาท คือ การกล่าวคำหยาบ
4. สัมผัสปลาทปะ คือ การกล่าวคำเพื่อเชื้อ

มโนทุจจริต มี 3 ประเภท คือ

1. อภิขมา คือ ความเพ่งเล็งทรัพย์อยากได้ทรัพย์ของผู้อื่นด้วยความโลภ
2. พยาบาท คือ ความผูกอาฆาตจองเวรผู้อื่นด้วยอำนาจแห่งความโกรธ
3. มิจฉาทิฎฐิ คือ ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม

2) กุศลกรรมบถ 10

กุศลกรรมบถ 10 หมายถึง ทางแห่งกุศลกรรม, ทางทำความดี กรรมดี อันเป็นทางนำไปสู่ความเจริญหรือสุคติ มี 10 ประการ แบ่งตามทางที่ทำความดี มี 3 ประการ คือ กายสุจริต 3 วชิสุจริต 4 และมโนสุจริต 3

กายสุจริต มี 3 ประเภท คือ

1. ปาณาติปาตวัริตติ คือ การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ รวมถึงการให้ชีวิตสัตว์
2. อทินนาทานวัริตติ คือ การงดเว้นจากการลักทรัพย์สิ่งของผู้อื่น รวมถึงการบริจาค
3. กาเมสุมิฉาจารวัริตติ คือ การงดเว้นจากประพฤติดีทางกามรวมถึงสำรวมระวังในกาม

วชิสุจริต มี 4 ประเภท คือ

1. มุสาวาทวัริตติ คือ การงดเว้นจากการกล่าวคำเท็จ
2. ปิสุณาวาจาวัริตติ คือ การงดเว้นจากการกล่าวคำส่อเสียด
3. ผรุสวาทวัริตติ คือ การงดเว้นจากการกล่าวคำหยาบ
4. สัมผัสปลาทปะวัริตติ คือ การงดเว้นจากการกล่าวคำเพื่อเชื้อ

มโนสุจริต มี 3 ประเภท คือ

1. อนภิขมา คือ ความไม่คิดโลภอยากได้ทรัพย์ของผู้อื่น
2. อพยาบาท คือ ไม่คิดพยาบาทปองร้าย (ไม่คิดร้าย)
3. สัมมาทิฎฐิ คือ ไม่มีความคิดเห็นผิดทำนองคลองธรรม

อกุศลกรรมบถ 10 เป็นทางแห่งการทำความชั่ว อันมีสาเหตุมาจากกิเลส โลภะ โทสะ และโมหะ ทำให้ประกอบกรรมชั่วทางกาย ทางวาจา และทางใจ กุศลกรรมบถ 10 เป็นทางแห่งการทำความดี อันมีสาเหตุมาจากกิเลส อโลภะ อโทสะ และอโมหะ ทำให้ประกอบกรรมดีทางกาย ทางวาจา และทางใจ กรรมทั้ง 2 เป็นสาเหตุที่ทำให้มนุษย์และสัตว์บนโลกนี้มีความแตกต่างกัน และต้องเวียนว่ายตายเกิดไม่จบสิ้น การดับกรรมจึงต้องทำด้วยการละอกุศลกรรม อันเป็นเหตุให้กุศลกรรมดับไปด้วย โดยใช้หลักการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8

3) มรรคมืองค์ 8

มรรคเป็นเส้นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ของการปฏิบัติ อันนำไปสู่การดับทุกข์ที่อยู่ตรงกลางระหว่าง การหมกมุ่นตนเองอยู่ในกามสุข (กามสุขัลลิกานุโยค) และการทรมานตนเองให้ได้รับความลำบากเดือดร้อน (อตฺตกิลฺมณฺณุโยค) มรรค คือ ระบบความคิดและการกระทำสายกลาง หรือ การดำเนินชีวิตตรงจุดที่พอเหมาะพอดีให้ได้ผลสำเร็จตามเป้าหมาย คือ การดับทุกข์ มีองค์ประกอบ 8 ประการ คือ

1. สัมมาทิฐิ เห็นชอบ
2. สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ
3. สัมมาวาจา เจรจาชอบ
4. สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ
5. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ
6. สัมมาวายามะ พยายามชอบ
7. สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ
8. สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ

ในสังขจิกังคสูตรได้อธิบายรายละเอียดของมรรคมืองค์ 8 ไว้ มีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

สัมมาทิฐิ คือ ความรู้ในความทุกข์ เหตุเกิดแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยายามและความดำริในการไม่เบียดเบียน

สัมมาวาจา คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดเลียดลี้ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

สัมมากัมมันตะ คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการประพฤติดิในกาม

สัมมาอาชีวะ คือ ละมิจฉาชีพ เลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ

สัมมาวายามะ คือ เพียรพยายามป้องกันไม่ให้บาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นเพียรพยายามละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้น เพียรพยายามสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นเพียรพยายามรักษาและส่งเสริมกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมหายไป

สัมมาสติ คือ มีสติ สัมปชัญญะ พิจารณาเห็นกายในกาย พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา พิจารณาเห็นจิตในจิต และพิจารณาเห็นธรรมในธรรม เพื่อกำจัดอภิชฌาและโทมนัส

สัมมาสมาธิ คือ ตั้งจิตมั่นชอบคือ สมาธิที่เจริญตามแนวของฌาน 4

มรรคมืองค์ 8 จัดเป็นประเภทได้ 3 ประเภท เรียกว่า ไตรสิกขา สัมมาทิฐิ

สัมมาสังกัปปะ เป็นปัญญา สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เป็นศีล

สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นสมาธิ มรรคมีองค์ 8 จึงหมายถึง พรหมจรรย์ อันเป็นหลักทางดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ อันเป็นทางปฏิบัติของพระอริยบุคคล

การดำเนินชีวิตตามแนวทางมรรคมีองค์ 8 จึงเป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองตามหลัก ไตรสิกขา ที่สามารถพัฒนากรรมของตนไปสู่ความสิ้นกรรม คือนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดทาง พระพุทธศาสนา

12. รูป

กรรมทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การกระทำที่ทำความด้วยเจตนา อันมีพื้นฐานมาจากกิเลส แสดงออกทาง กาย ทางวาจา และทางใจ มีทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว ส่งผลต่อผู้กระทำความกรรมสาเหตุ แห่งการเกิดกรรมเกิดจากผัสสะ โดยเริ่มต้นที่ใจเกิดการนึกคิดเรียกว่ามโนกรรม ส่งผลให้ผู้กระทำความ กรรมต่อทางกาย และทางวาจา ผลของการกระทำ ไม่ว่าจะกรรมดีหรือ กรรมชั่วจะถูกจะสมไว้ใน ภวังคจิต รอโอกาสให้ผลแก่เจ้าของกรรม การจะตัดสินว่ากรรมใดเป็นกรรมดี หรือกรรมชั่วนั้น ทาง พระพุทธศาสนาได้วางหลักเกณฑ์ไว้ โดยให้ดูที่สาเหตุแห่งการทำความกรรมและผลของกรรม ว่ามี ผลกระทบต่อตนเองหรือผู้อื่น หรือ ทั้งตนเองและผู้อื่น หรือไม่กรรมในพระไตรปิฎกแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1. ตามคุณภาพของกรรมมี 2 อย่าง คือ กรรมชั่ว (อกุศลกรรม) และกรรมดี (กุศล กรรม) 2. ตามทางแห่งการทำความกรรมมี 3 อย่าง คือ ทางกายเรียกว่า กายกรรม ทางวาจา เรียกว่า วาจากรรม ทางใจ เรียกว่า มโนกรรม 3. ตามกรรมที่มีความสัมพันธ์กับวิบาก มี 4 อย่าง คือ กรรมดำมี วิบากดำ กรรมขาวมีวิบากขาว กรรมทั้งดำและขาวมีวิบากทั้งดำและขาว กรรมไม่ดำและไม่ขาวมี วิบากทั้งไม่ดำและไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม กรรมประเภทนี้ เป็นกรรมที่มีเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา มีเจตนาเพื่อจะละกรรมดำ กรรมขาว และกรรมทั้งดำและขาว

ในอรรถกถาเรียกว่า กรรม 12 ซึ่งได้มีการรวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่ ผลของกรรมทำให้เห็น เป็นรูปธรรมชัดเจนยิ่งขึ้น มีกรรมตามหน้าที่ กรรมตามให้ผลตามลำดับ และกรรมที่รอเวลาในการ ให้ผลของกรรมการให้ผลของกรรมแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ ผลชั้นใน หมายถึง จิตใจ ให้ผลทันที ที่ทำความเสร็จ เป็นความรู้สึกที่ดีหรือชั่ว สะสมเป็นวิบากตกค้างในใจ รอวันแสดงตัวออกมาเป็น อุปนิสัย ผลชั้นนอกให้ผลเป็นลาภ ยศ สรรเสริญ เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา การให้ผลในชั้นนี้ต้องมี องค์ประกอบเรื่อง กาล คติ อุปธิ และปโยคะ มาเป็นปัจจัยเกี่ยวข้อง การให้ผลของกรรมทั้ง 3 ประเภทในพระไตรปิฎกดังกล่าวข้างต้น เป็นเรื่องของการให้ผลชั้นใน ส่วนการให้ผลของกรรม 12 เป็นการให้ผลชั้นนอก

กฎแห่งกรรม เป็นกฎธรรมชาติที่มีการให้ผลที่แน่นอนและตายตัว ไม่มีข้อยกเว้นและจึง เป็นกฎศีลธรรม ที่ดูแลควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์และให้ผล มนุษย์ทุกคนต้องรับผิดชอบต่อการ

การดับกรรมต้องดับที่สาเหตุ คือ ผัสสะ พระพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้มนุษย์ทำกรรมดี เพื่อติดอยู่แต่ความสุขและความดี แต่สอนให้มนุษย์ทำกรรมเพื่อละทิ้งกรรมดีและกรรมชั่วเพื่อไปสู่การสิ้นกรรม ด้วยวิธีการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 และพัฒนาตนเองด้วย หลักไตรสิกขา ซึ่งสามารถพัฒนากรรมของตนหลุดพ้นจากกิเลส เป็นเหตุให้สิ้นกรรมหรือดับกรรมการกระทำที่ไม่มีกิเลส ไม่จัดเป็นกรรมเป็นเพียงกิริยาเท่านั้น จึงไม่มีวิบากให้รับผลทำให้หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด หรือหลุดพ้นจากวัฏฏะ 3 คือ กิเลส กรรม วิบาก บรรลุพระนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ไม่เช่นนั้นแล้ว มนุษย์ยังจะต้องเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่างๆ ด้วยผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่ว ที่มนุษย์ทั้งหลายได้เคยทำไว้ทั้งในอดีตชาติและปัจจุบันชาตินั้นเอง หมายความว่า กรรมดีและกรรมชั่วนั้น จะให้ผลโดยการนำมนุษย์ผู้ยังไม่สิ้นกิเลส สู่วงจรแห่งการเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิเหล่านี้ กล่าวคือ ถ้ากรรมดีให้ผล ก็จะนำไปเกิดในภพภูมิที่ดีที่เรียกว่า “สุคติภูมิ” ได้แก่ การไปเกิดในกามสุคติภูมิ 7 รูปาวจรภูมิ 16 และอรุปาวจรภูมิ 4 แต่ถ้ากรรมชั่วให้ผล ก็จะนำไปเกิดในภพภูมิที่ชั่วที่เรียกว่า “ทุคติภูมิ” ได้แก่ การไปเกิดในอบายภูมิ 4 มินรก เป็นต้น การเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิเหล่านี้ จะเกิดขึ้นแก่มนุษย์ผู้ยังไม่สิ้นกิเลสเรื่อยไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด จนกว่าเขาจะเจริญวิปัสสนากรรมฐานจนดับกิเลสได้อย่างหมดสิ้น การเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่างๆ ทั้งหมดเหล่านี้ จึงจะจบสิ้นลงอย่างสิ้นเชิง

จากการศึกษาเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม ตามที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดข้างต้น ทำให้สามารถสรุปได้ว่า คำว่า “กรรม” เป็นคำกลาง ๆ แปลว่า การกระทำ หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ซึ่งเป็นตัวเหตุที่จะก่อให้เกิดผลดีและผลชั่ว จะเป็นการแสดงออกทางกาย วาจา หรือใจคิดก็ตาม จัดเป็นกรรมทั้งนั้น และกรรมนั้นก็ไม่ได้หมายถึงเฉพาะกรรมชั่วที่บุคคลทำไว้ในอดีต ตามที่คนทั่วไปเข้าใจเท่านั้น แต่หมายถึงกรรมทั้งดีและชั่ว ที่บุคคลได้ทำไว้ทั้งในอดีต ปัจจุบันและที่จะทำในอนาคตด้วย